



स्वतः डॉक्टरांनी नानाप्रकारे उपचार केले. शस्त्रक्रिया सुध्दा केली. सर्व उपाय करून थकले. रोग हाड्यावरण होता. कोणत्याही औषधाने बरा होत नव्हता. कुलदेवतेला, देवदेवांना, देवींना विनवून झाले. मुंबईहून कुणीतरी सांगितले, शिर्डीगावात एक अवलिया (साईबाबा) राहतात, त्यांच्याकडे जाण्यासाठी विनंती केली. त्याप्रमाणे मुलाच्या आई—वडिलांनी शिर्डीला जाण्याची तथारी केली. शिर्डीला येऊन मुलाला बाबांच्या समोर उभा करून, मातापित्यांनी सर्वतोपरीने व्यथा सांगून एवढे जीवदान द्या, अशी बाबांजवळ विनंती केली. त्यावर बाबा म्हणाले, ही उदी घ्या आणि जखमेवर (व्रणावर) चोळा. आठ—दहा दिवसांत गुण येईल. (ओ. २२) ईश्वरावर भरवसा ठेवा. ही मशिद नसून द्वारकामाई आहे. या ठिकाणी ज्यांचे पाय लागतात, त्यांची दुःखे दूर होतात. ह्याची तुम्हालाही प्रचिती येईल.

‘त्याप्रमाणे पाण्यामधून मुलाला उदी पाजून मर्स्तकाला लावली आणि व्रणावर चोळली. हळूहळू मुलाला आराम पडू लागला. उदीच्या प्रभावामुळे घाव भरून आला. ८/१० दिवसात जखम संपूर्ण बरी झाली.

२) एके दिवशी बाबांचे एक भक्त नारायणराव यांच्या घरी एका मित्राला विंचूने नांगी मारली असता, तो वेदनांनी व्याकूळ झाला. काही केल्याने वेदना कमी होईनात. आणि जवळपास बाबांची उदीसुध्दा मिळेना. अखेर, नारायणरावांनी बाबांची तरबीर (छबी) समोर ठेवून एक अगरबत्ती लावून त्याची जी राख जमिनीवर पडली, ती घेऊन, बाबांचे नामरमरण करून, ज्या जागी विंचूने नांगी मारली होती, त्या ठिकाणी चोळून थोडी पाण्यातून प्यायला दिली. आश्चर्य म्हणजे केवळ पाच मिनिटांत वेदना शमत्या.

३) माधवराव बाबांचे थोर भक्त होते. बाबांवरील भक्तिने ते वेडे झाले होते. भक्तिशिवाय त्यांना दुसरी-तिसरी गोष्ट माहीतच नव्हती. रात्रं-दिवस सारखा बाबांचा धावा. आणि तरी देखील माधवरावांच्या सौ. ना ताप येऊन जांघेवर दोन मोठ्या गाठी आल्या. त्यामुळे सौ. फार हैराण झाल्या. सौ. विळळत, त्यामुळे माधवरावांना काहीच सुचेना. रात्रं-दिवस गाठी ठणकू लागल्या. उभयतांना अन्न गोड लागेना. बाबांची सेवा करण्याकडे मन लागेना. माधवरावांची बेचैन अवस्था झाली. अशा वेळी उभयता बाबांच्या चरणाजवळ येऊन हात जोडून म्हणाले,

जय जय साईनाथा। दया करावी आम्हा आता।

हे संकट काय ओढवेल आता। नसती चिंता उद्भवली॥

तुजवाचूनी कवना! आता। आम्ही जाऊ कराया याचना॥

दूर करी त्या पोरीच्या यातना। आशिर्वचना देई गा॥

करी एवढे संकट हरण। आता कैवारी कोण तुजवीण॥

करी या ज्वरांचे शमन। ब्रीद संरक्षण करी गा॥

यावर बाबा माधवरावांना म्हणाले, कशाच्या ग्रंथी आणि कशाचा ताप. आपोआप बरा होईल. सौ. ने पाण्यातून उदी घेताच, रात्री स्वरस्थ निर्दा लागून सकाळी सूर्यनारायण उगवण्याच्या सुमारास उटून पाहतात तर अंगामध्ये ताप नाही आणि विषारी गाठी सुध्दा नाहीत. ही सर्व बाबांची कुपा!

४) हृद्या नजिकच्या एका गावामध्ये एक गृहस्थ रहात होते. ते गृहस्थ मूतखड्याच्या व्याधीने त्रस्त झाले होते. नानाप्रकारे औषधोपचार करून सुध्दा गुण नाही. लघवीच्या वेळी भयंकर वेदना होत. वेदना असह्य होऊन आपणास आता वेड लागण्याची वेळ येऊन ठेपली आहे, असा त्यांना भास होई. आता, शस्त्रक्रियेशिवाय दुसरा मार्ग नाही. हे त्यांनी मनामध्ये पक्के गोंदून ठेवले होते. परंतु ते गृहस्थ मनाने फारच भित्रे होते. शस्त्रक्रिया करावयाची म्हणजे, मनामध्ये धैर्य असावयाला हवे. मरण आले तरी चालेल परंतु शस्त्रक्रिया करून घ्यावयाची नाही, असे त्यांनी मनामध्ये पक्के ठरवून टाकले. तोच त्या गावचे एक इनामदार साईबाबांचे भक्त शिर्डीगावाहून आलेले आहेत ही गोष्ट कानावर आली. त्यांच्या जवळ बाबांची उदी सापडेल, म्हणून रोग्याचे दोन आप्टेष्ट इनामदारांजवळ जाऊन त्यांना वृत्तांत कथन केला असता, त्यांनी त्यांना उदी दिली.

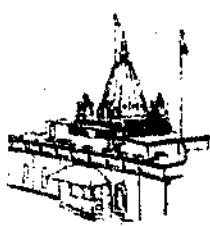
मुलाने बाबांचे नामरमरण करून पित्याला पाण्यामधून उदी पाजली आणि मरतकाला लावली. तोच पाच मिनिटांत आश्चर्य घडून आले. (अध्याय ३४/१४७) उदी प्रसाद सर्वांगामध्ये भिनला आणि लघवीद्वारे मूतखडा बाहेर निसटला. त्या वृद्धाला आराम वाटला.

५) एकदा हनुमान जयंतीचा उत्सव जवळ आलेला असता, चांदोरकर, (नानासाहेब), वाईकर, बापू नगरकर आणि कानगांवकर असे चौघजण बाबांच्या दर्शनासाठी शिर्डीला आले. दर्शन घेऊन घाईघाईने परत निघत असता बाबा चौघांनाही म्हणाले, एवढी घाई कशासाठी? आता दुपारी जेवा, थोडी विश्रांती घ्या आणि मगच निघा म्हणतो. परंतु वाईकर आणि बापू नगरकर बाबांचे न ऐकता, गाडी मिळण्यासाठी निघाले.

वाईकर म्हणतात, हनुमान जयंतीसाठी उद्या माझे कथानक आहे. ह्या वेड्या फकीराच्या नादी लागून काय उपयोग?. चिटणीसांचे ठीक आहे. घरी पैसा मुबलक आहे. जर मी इथे थांबलो तर मला भीक मागावी लागेल. इथे कवडीची प्राप्ती नाही. चला आपण स्टेशनची वाट धरू, असे म्हणून दोघे निघाले. कानगांवकर आणि चिटणीस शिर्डीला राहिले. बाबा चिटणीसांना म्हणतात, जगाची रीत कशी आहे ते पाहिलीस? आपल्या दोघा मित्रांना सोडून दोघे निघून गेले. म्हणून तुम्ही असे मित्र जोडा की, आपली व त्यांची ताटातूट केव्हाही होणार नाही.

दुपारी बाबांबरोबर त्यांचे जेवण झाले, विश्रांती झाली, गप्पा गोष्टी झाल्या, तेळा बाबांनी आपण होऊन चांदोरकर (नाना), कानगांवकर या दोघांना निघण्याची आझा केली. बाबांच्या चरणावर मरतक ठेवून दोघेही स्टेशनच्या रस्त्याने चालू लागले.

इकडे स्टेशनवर बापू आणि कथेकरी वाईकर उपाशी बसले. दोघेही मनामध्ये चरफडत होते. काही खायला न मिळाल्याने चिटणीसांना पाहून दोघेही शरमिंदे झाले. दोघांनीही खाली माना घातल्या.



चांदोरकर म्हणाले, गाडी का सोडलीत? त्यावर नगरकर म्हणाले, आज गाडीला तीन तास उशीर झाला आहे. आम्ही मात्र उपाशी मेलो. बाबांचे ऐकले असते तर आज ही वेळ आली नसती. नंतर गाडी आली. चौघेही गाडीमध्ये बसून मुंबईला आले.

बाबा आपल्या भक्तांना नेहमी सांगत, “मी ना अनल हक्क, ना परमेश्वर यादे हक्क, मी यादगार. बंदा मी लाचार अल्लाचा. मी देव नाही, ना ईश्वर!”

सर्व साईभक्तांना मी नम्र विनंती करतो की, कुणीही अंधश्रद्धेला बळी पडू नये. पैसा उधळू नये. श्रद्धा, सबुरीने वागल्याने बाबांच्या सान्या भक्तांना सुख-समाधान, धन प्राप्त होईल, हे सत्य जाणा. सदा साईचरणी लीन व्हा. आपल्या भक्तांना बाबा काही कमी पडू देणार नाहीत.

ग्रंथ परीक्षण

“श्री साई सरोवर”

हा गुजराती भाषेत लिहिलेला दोन भागांचा मोठ्या १५०० पानांचा श्री साईचरित्राचा अप्रतिम ग्रंथ नुकताच (१९ जुलै १९८७) प्रसिद्ध झालेला आहे. श्री साईबाबांबद्दल इतका मोठा ग्रंथ कोठल्याही भाषेत अजून प्रसिद्ध झालेला नाही. श्री. अण्णासाहेब दाभोलकर, ह.भ.प. दासगणू महाराज, पू. नरसिंह स्वामी, पू. साईशरणानंद, श्री. दादासाहेब खापडे या सर्वांनी मराठी, इंग्रजी व गुजराती भाषेतील बाबांविषयी व त्यांच्या हयातीतील भक्तांविषयीची गोळा केलेली सर्व ती माहिती या ग्रंथात आलेली आहेच. याशिवाय श्री. अमीदास मेहता, श्री बाळकृष्णदेव मामलतदार प्रो. नारके, श्री. वामनराव गोखले यासारख्यांच्या फारशा प्रसिद्ध नसलेल्या पुस्तकांतील माहितीदेखील यात आहे. पू. उपासनी महाराज, पू. श्री. मोटा, पू. रंगावधूत महाराज, संत श्री. शांतवनजी महाराज इत्यादी संतांची विस्तृत चरित्रे यात दिलेली आहेत. शिरडीत म्हटल्या जाणाऱ्या श्री साईनाथ—सगुणोपासनेतील मराठी व संस्कृत आरत्या, स्तोत्रे व भजने यांचे उतारे अनुरूप रथळी गुजराती अनुवादासह दिले आहेतच परंतु त्याशिवाय पू. नरसिंहस्वामींनी रचलेली श्री साईबाबा अष्टोत्तरशत नामावली, पू. रंगावधूत महाराजांनी रचलेले १००८ मंत्रांचे दत्त नामसंकीर्तन देखील गुजराती भाषेच्या अर्थसह संपूर्ण दिलेले आहे. दासगणू महाराजांचे “अगाध शक्ती अघटित लीला” व “शांतचित्ता महाप्रज्ञा” हेही स्वामी साईशरणानंदांच्या गुजराती श्री साईसच्चरित्रातून उधृत करण्यास लेखक विसरलेला नाही. थोडक्यात हा ग्रंथ श्री साईबाबांच्या चरित्राबद्दल इतका परिपूर्ण आहे की त्याला “श्री साई महाभारत” किंवा “श्रीसाई ज्ञानकोश” असेच म्हणणे योग्य.

या ग्रंथाचे वैशिष्ट्य म्हणजे यात साईबाबा अयोनिज असून शिरडी गावात निम्न वृक्षाखालील भूयारातून शके १७७१ श्रावण वद्य अष्टमीला (गोकुळ अष्टमीला) (१० ऑगस्ट १८४८) मध्यरात्री प्रगट झाले व लोकांना ते दुसऱ्या दिवशी सकाळी

झाडाखाली दिसले असे म्हटले आहे. त्यावरुन लेखकाने गुजरातेतील एका प्रसिद्ध उयोतिषाकडून बाबांची प्रगट कुंडली करवून घेऊन ती या ग्रंथात दिली आहे व ती श्रीकृष्ण भगवानांच्या कुंडलीशी ९० टक्क्यांच्यावर कशी जुळते आहे. हेही दाखविले आहे. अर्थात ही गोष्ट वादग्रस्त असल्याने सर्वानाच पटेल असे नाही.

हा ग्रंथ भरपूर माहितीपूर्ण असला तरी तो केवळ निरस संशोधात्मक शास्त्रीय ग्रंथ नाही. उलट साईबाबांच्या एका निःस्सीम भक्ताने लिहिलेला अत्यंत भक्तीपूर्ण प्रासादिक ग्रंथ असून वाचण्यास मुळीच कंटाळवाणा वाटत नाही. हेमाडपंतकृत श्री साईसच्चरिताप्रमाणे ओवीबध्द तो नसला (गद्यात असला) तरी त्यात काव्यमय उपमा वगैरे अलंकार भरपूर आहेत. एकादशी, सोमवार, वटसावित्री वगैरे व्रते यात समजावून सांगितली आहेत. गायत्री महिमा, रुद्राध्याय महिमा सांगितला आहे. तसेच भारतातील तीर्थांचे वर्णन व माहात्म्यही दिले आहे. ठिकठिकाणी साधी पण अनुरूप चित्रेही छापली आहेत. लेखकाने हा ग्रंथ भक्तांच्या पारायणासाठीच रचलेला आहे, म्हणून प्रत्येक जिज्ञासेच्या (अध्यायाच्या) सुरवातीला श्री गणेश व इतर देवांना, ऋषींना व वडीलधान्या व्यक्तींना नमन आहे आणि मधूनमधून पारायणाची फलश्रुतीही सांगितली आहे.

श्री जरमनवाला यांची साईभक्ती लक्षात येऊन त्यांनी साईबाबांची प्रत्यक्ष आज्ञा मिळवून हा ग्रंथ लिहिण्यास प्रारंभ केला. बाबांचा वरदहस्त असल्याशिवाय या साधारण दिसणाऱ्या गृहस्थाकडून एवढे महान कार्य पार पडणे शक्यच नाही.

श्री साईसरोवराच्या हस्तलिखितातून सारांश रूपे “श्री साई झलक” भाग १ व २ (पाने ४००) लेखकाने याआधी ८-९ वर्षापूर्वी प्रसिद्ध केले होते व त्याच्या ३८,००० प्रती भक्तांना फुकट वाटल्या होत्या. सध्या त्या उपलब्ध नाहीत. पैशाची सोय झाल्यास त्याचे दोन्ही भाग एकत्रित करून पुन्हा छापण्याचा लेखकाचा विचार आहे. साईसरोवर लिहून व प्रकाशित करून प्रचंड कष्टकारक कार्य त्यांनी पूर्ण केले, याबदल धन्यवाद!

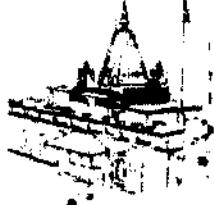
ज्या श्रीसाईलीलेच्या वाचकांना गुजराती थोडेफार जरी समजत असेल त्यांनी “श्री साई सरोवर” हा ग्रंथ शक्य असेल तर विकत घेऊन जरुर वाचावा. बाबांबदल व बाबांच्या भक्तांबदल भरपूर व आतापर्यंत अप्रसिद्ध अशी बरीच मनोरंजक माहिती तर मिळेलच परंतु एक पवित्र ग्रंथाच्या पारायणाचे व त्याच्या प्रसिद्धीला हातभार लावल्याचे पुण्यही पदरी पडेल.

लेखक- श्री मगनलाल तापीदास जरमनवाला.

प्रकाशक- श्री साईसरोवर, वराणी रोड, सुरत ३९५ ००६.

किंमत- ग्रंथ १ व २ मिळून रु. १९५.०० (परंतु सध्या कमीत कमी रु. १०५ देणारी व रु. १५.०० पोर्टेज खर्च पाठविल्यास ग्रंथ १ लगेच व ग्रंथ २ प्रसिद्ध झाल्यावर पाठविण्यात येईल.)

प्राप्तीस्थान:- प्रकाशकाकडे. (पत्रव्यवहार फक्त गुजराती किंवा हिंदीत करावा.)



जेव्हा गुराखी राजा होतो

बडोदा हे मराठी संस्थान, बहुजन व अस्पृश्य समाजाची उन्नती व्हावी यासाठी ज्या संस्थानांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न केले, त्यात सयाजीराव महाराज गायकवाड, राजश्री छत्रपती शाहू आणि पानगलच्या महाराजांचा प्रामुख्याने उल्लेख करावा लागेल. साहित्य, संस्कृती, धर्मशास्त्र आणि समाज परिवर्तनाकडे सयाजीरावांचा स्वाभाविक ओढा होता. श्रमिक बहुजन समाजात नव्या विचारांचा व मानवी हक्कांच्या जाणीवा निर्माण व्हाव्यात या प्रामाणिक व विशुद्ध हेतूने महाराजांनी विविध मार्गांनी प्रयत्न सुरु केले होते. होतकरु हुशार विद्यार्थ्यांना आर्थिक मदत देणे, उच्च शिक्षणासाठी महाविद्यालये, वस्तीगृहे सुरु करणे व सामान्य जनांचे प्रबोधन व्हावे म्हणून ग्रंथ प्रकाशनाची योजना राबविणे या उपक्रमांनी महाराजांनी संस्थानचा इतिहास घडविला. धर्मविषयक व सामाजिक समता प्रवर्तक व्याख्यानमाला सुरु करणारे देशातील हे पहिले संस्थान. या व्याख्यानमालेप्रसंगी महाराज स्वतः उपस्थित राहात, चर्चा करीत. काही व्याख्यानमालांचे ते स्वतःच अध्यक्ष होते. अशा वेळी त्यांनी व्यक्त केलेल्या सामाजिक विचारांची दखल लो. टिळकांनाही घेणे भाग पडले होते. संस्थानातच नव्हे तर महाराष्ट्रातील समाज व साहित्य या क्षेत्रात क्रांतीकारक बदल करणाऱ्या सयाजीरावांचे चांगले चरित्र मराठीत अलिकडे लिहिले गेले. श्री. निंबाजीराव पवार यांनी लिहिलेले हे नवे सयाजीरावांचे चरित्र 'जेव्हा गुराखी राजा होतो' हे मराठीतील एक महत्त्वाचे चरित्र पुस्तक आहे. त्यातील बरेच तपशील संदर्भासाठी अभ्यासूसाठी उपयुक्त पण आहेत.

बडोदे संस्थानच्या राजसिंहासनावर खानदेशातील कवळाण्याच्या गोपाळ नामक गुराखी मुलाचे आरोहण हा एक नियतीचा चमत्कारच म्हटला पाहिजे. ज्या उच्चपदासाठी या मुलाचा इंटरक्यू झाला, त्या पदाचे श्रेष्ठत्व आणि महत्त्व समजण्याचे त्याचे वय त्यावेळी खास नव्हते. राजपदी आले त्यावेळी त्यांच्या हाती केवढी सत्ता, संपत्ती व लक्षावधी प्रजेचे भाग्य घडविण्याची शक्ती आली याची त्यांना कल्पनाही नव्हती. पण आपल्यावर काहीतरी मोठी जबाबदारी आली आहे, ही जाणीव त्यांना राज्याभिषेकाचे वेळी – किशोरवयातच झाली. हाच त्यांच्या आयुष्यातील महत्त्वाचा निर्णयिक क्षण. तो त्यांनी बरोबर टिपला म्हणूनच ते वंदनीय अशा थोर पदास पोहोचले. बारा वर्षांचा गुराख्याचा राजपदासाठी झालेला हा इंटरक्यू म्हणजे जगातील अत्यंत विलक्षण – अद्भुत व ऐतिहासिक महत्त्वाचा इंटरक्यू होय. ही एखाद्या परिकथेत शोभून दिसणारी सयाजीरावांची कथा शंभर वर्षापूर्वी प्रत्यक्ष घडलेली सत्यकथा होय.

चरित्रलेखनाचे जुने तंत्र न वापरता नवीन वेधकप्रकारे त्यांनी लेखन केले आहे. या चरित्राचे आणखी विशेष म्हणजे कवळाणे येथील मंडळीचे आहिरणी भाषेतील बोल, नेमक्या प्रसंगातून, नेटक्या व मोजक्या शब्दांच्या संवादातून लेखक मांडतो वा

गंतही सहजता व सुंदरता कायम राखतो. हे प्रसंग अत्यंत हृदयरप्ती झाले आहेत. हाराज प्रारंभी अशिक्षित होते, ते सुशिक्षित तर झालेच, पण मूळचा सुसंस्कृतपणा बदार सिंहासनातूनही ते कधीच विसरले नाहीत, हा धागा लेखकाने अतिशय उल्पणे उलगडून दाखविला आहे. फुलाची एक एक पाकळी उमलत जावी तसे वीस प्रकरणातून सयाजीरावांचे जीवनचरित्र सहजपणे उलगडत जाते. सध्याच्या ढीसमोर सयाजीराव महाराजांसारख्या एका आदर्श व लोककल्याणी राजाचे चरित्र त्यंत सुबोध, रसाळ व लालित्यपूर्ण भाषेत श्री. पवार यांनी मांडले आहे. त्याबद्दल तांना धन्यवाद दिले पाहिजेत.

वंशवृक्ष, महत्त्वाच्या प्रसंगांची सूची, संदर्भग्रंथांची सूची, छायाचित्रे व बडोदे स्थानचा नकाशा यांचा समावेश गंथात दिल्यामुळे हा गंथ आणखीनच उपयुक्त व ग्राह्य झाला आहे.

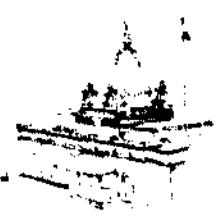
(लेखक- श्री. निंबाजीराव पवार, प्रकाशक- श्री. प्रकाश पवार, सयाजी प्रकाशन, गांधी रोड, नाशिक. किंमत - ८० रुपये. पृष्ठे ३४९.)

श्रासाईलीलाच्या सभासदांस निवेदन

श्री साईलीला मासिकाचे नवीन सभासद होऊ इच्छिणाऱ्या व वर्गणी संपलेल्या जुन्या सभासदांनी आपली वर्गणी श्री साईबाबा संस्थान, मुंबई कार्यालय, साईनिकेतन, ८०४ बी, खोदादाद सर्कल जवळ, दादर, मुंबई - ४०० ०१४. येथे प्रत्यक्ष/मनिअर्डर द्वारे भरावी. चेक पाठवायचा झाल्यास तो 'श्री साईबाबा संस्थान शिरडी' या नावावर असावा, कोणत्या कारणासाठी मनिअर्डर करीत आहात त्याचा खुलासा मनिअर्डरवर करावा. मनिअर्डरवर जेथे 'संदेश के लिए स्थान आणि भेजनेवाले का नाम व पूरा पत्ता' असे नमूद केलेले असते त्या दोन्ही ठिकाणी सभासदांनी आपले नाव व पूर्ण पत्ता लिहिणे आवश्यक आहे.

श्री साईलीलाच्या संदर्भात पत्र-व्यवहार करताना, श्री साईलीलाच्या जुन्या सभासदांनी, त्यांचा सभासद क्रमांक नमूद करणे आवश्यक आहे.

श्री साईलीलाच्या सभासदांनी आपली वर्गणी संपण्यापूर्वी एक महिना अगोदरच भरल्यास अधिक सोयीचे होईल.



शिरडीतील श्री साईमहाराजांचा दर गुरुवारचा पालं

सोहळा

- श्री. सदानन्द घेठवण
कार्यकारी संपादक, श्री साईली
श्री साईबाबा संस्थान शिर



शिरडीला श्री राईबाबांच्या दर्शनासाठी आलेल्या भर्तुभाविकाने गुरु शिरडीहून निघू नये असा एक संकेत आहे. खुद शिरडी निवासी कुटुंबवर गृहस्थाश्रमी जुनी मंडळी सुध्दा गुरुवारी शिरडी सोहळा बाहेरगावी जाण्यास रे निघत नाहीत. गुरुवारी सायंकाळ्यपर्यंत शिरडीला यावे पण निघू मात्र नये. निघार असेल तर रात्री दहानंतर निघावे असे म्हणतात. का? आहे माहीत?

अहो, या दिवशी, शिरडीवर संपूर्णपणे सत्ता गाजविणाऱ्यां, जगातील भाविकांच्या अंतःकरणावर जबरदस्त प्रभाव असलेल्या भगवान संत चूडामणि सच्चिदानन्द सद्गुरु साईनाथ महाराजांच्या पालखीचा अपूर्व सोहळा गुरुवार सायंकाळ्यनंतर निघत असतो. साक्षात श्री महाराजांची समाधी मंदिर ते मशिद मशिद माई ते चावडी व फिरुन चावडी ते समाधी मंदिर अशी साप्ताहिक रपेट, असते असा भाविकांचा दृढ समज आहे. यामुळे श्रीच्या शेजारतीनंतर अगदीच निकडीचे असेल तरच गमन करतात.

शिरडीला साईनाथांची पालखी दर गुरुवारी निघते. याशिवाय उत्सव काल पालखी सोहळा होतो. समाधी मंदिर, द्वारकामाई व चावडी ही या पा सोहळ्याची तीन मर्यादित स्थळे आहेत.

पालखीच्या वेळी पालखीतून मिरवत न्यावयाच्या वस्तू म्हणजे श्री बाबाचा संचर्म पादुका म्हणजे जोडे व श्री बाबांची सालंकृत, पुष्पमाळांनी सुशोभित तसबीर.

दर गुरुवारी रात्री सुमारे सव्वा आठ वाजता समाधी मंदिरातील घौथ यायन्यांच्या समोर एक चांदीचा पाट ठेवला जातो. त्या पाटावर एक लंब वर्तुळ

गमध गादी असलेले लाळकडी तबक ठेवले जाते. त्या तबकात श्री बाबांच्या पादुका
हि पुढ करून ठेवल्या जातात. त्या पादुकांवर सुमारे तीन-सव्वातीन वीत भर
गीचा बाबांचा शिसवीचा सटका आडवा ठेवला जातो. पादुका व सटका यांची
श्रीदी पूजा केली जाते व छोटासा हारही घातला जातो. या वरत्तुंबरोबरच श्री
यांची शिलेवर आसनस्थ असलेल्या चित्राची एक तसबीर असते. चांदीच्या फ्रेममध्ये
सुभित केलेली ही तसबीर श्रीच्या पुतल्याच्या चरणाजवळच ठेवलेली असते.

प्रत्यक्ष मिरवणुकीने या वरत्तु पालखीतून निघण्यापूर्वी तासभर अगोदर त्या वरत्तु
देकांच्या दर्शनासाठी समाधी मंदिरात ठेवल्या जातात. भाविक अत्यादराने या
कूऱ्ये नतनरत्नक होलून, वरत्तुना रपर्श करून दर्शन घेतात. तसबीरीचेही दर्शन
गात पण तसबीर पुतल्यापासी असल्याने त्यांना तिथे स्पर्श करता येत नाही. एरव्ही
वरत्तु समाधीमंदिरात प्रवेश केल्यावर डाक्या हातास असलेल्या श्री बाबांच्या वरत्तु
हालयात श्री बाबांनी हाताळलेल्या वरत्तु म्हणून सुरक्षितपणे ठेवलेल्या असतात.
या वरत्तुंबरोबरच श्रीच्या पालखीवर धरादग्याची चांदीच्या मुठीची छत्री, पालखीवर
ठावयाच्या चांदीच्या मुठीच्या चवऱ्या, अबदागीर, श्री बाबांचा अती आवडता असा
कूऱ्येली रंगाचा जरीने मढविलेला कोट या वरत्तु पण काढल्या जातात.

बरोबर नऊ वाजता भजनी मंडली समाधी मंदिरात येतात व साईभक्तीपर भजने,
अंग यांचा सुमारे १५ मिनिटे मृदंग-टाळ वाद्यांच्या साथीत कार्यक्रम होतो.
गुविकही यात सहभागी होतात. मोठा श्रवणीय असा हा कार्यक्रम होतो.

बरोबर साळ्या नऊ वाजता टाळ, मृदंग, ताशा वाजंत्री, पिपाणी यांच्या निनादात व
ईच्या नामधोषात समाधी मंदिरातील या तिन्ही वरत्तु विधीपूर्वक उचललेल्या जातात.
वरत्तु शिरळीतील कोते-पाटील यांच्या वंशजापैकीच दोघा मान्यवरांनी
वलावयाच्या असतात. एसाजांल पादुका-सटका-तबक असते तर दुसऱ्याजवळ
सबीर असते. दोघाही पाटलांच्या पुढे भातवार-चोपदार हे असतातच. भक्तगणही
वंड संख्येने या मिरवणुकीबरोबर असतो.

बरोबर ९ वाजून २० मिनिटांनी ही मिरवणूक द्वारकामाईत प्रवेश करते.
रकामाईत पूर्व-दक्षिण कोपन्यात असलेल्या तुलसी वृदावनाजवळ श्री बाबांची
लखी रंगीबेरंगी पुष्पमालांची आतून बाहेरून सुशोभित करून ठेवलेली असते.
लांची जणू गादीच आतील बाजूस असते. एरव्ही ही पालखी मशिदीतच धुनीमातेच्या
त्लीच्या बाजूस समांतर असलेल्या एका निमुक्त्या पत्रादार असलेल्या खोलीत
रक्षित ठेवलेली असते. हरदग्याचे परमसाईभक्त श्री. सदूभैय्या नाईक यांनी बाबांना ही
लखी दिलेली असून वावा या पालखीत बसलेलेही आहेत असे सांगतात.

समाधीमंदिरातून मिरवणुकीने मिरवत आणलेल्या ह्या वरत्तु द्वारकामाईत बाबांची
त्य बसावयाची जी प्रवंड शिळा ज्या टपरीत ठेवलेली आहे तेथील शिळेवर ठेवल्या
जात. तसबीरीला हार घडविला जातो व भजनाच्या कार्यक्रमाला सुरुवात होते. या
जन कार्यक्रमाच्या वेळी विशिष्ट मर्यादिच्या पलिकडे कुणांही भक्ताला मुळीच जाऊ
ले जात नाही.



द्वारकामाईत 'जय जय राम कृष्ण हरी', त्यानंतर 'हे साईनाम सुखदायी' 'शिरडी माझे पंढरपूर' अशी प्रमुख भजने वाद्यांच्या तालावर होतात, व ती आटोपल्याव समाधीमंदिरातून टपरीवर ठेवलेल्या सर्व वस्तू फुलांनी सजविलेल्या पालखीत ठेवल जातात.

पालखीतून या वस्तू मिरवणुकीने चावडीत नेल्या जातात. सुमारे ९.४० ला हे पालखी मिरवणूक चावडीत येते. चावडीच्या प्रवेश द्वाराजवळ सुंदर वेलबुद्धीदा रांगोळी काढलेली असते. तिथे पालखी ठेवतात. समोर एक चौरंगही ठेवलेला असतो क्षणभर या वस्तू चौरंगावर ठेवतात. एरव्ही हा चौरंग चावडीतच असतो. नंतर चौरंगावरील वस्तू चावडीत बैठकीवरील गादीच्या आसनावर जिथे बाबांची फुल पाकळ्यांनी सजविलेली तसबीर जी आहे तिच्या समोर ठेवल्या जातात. चावडीच जागा लहान असल्याने भक्तांना या ठिकाणी फारसे येऊ दिले जात नाही. महिलांन मात्र चावडीतील गजापलिकडील दालनात उभे राहाता येते. तिथे त्या दाटीवाटी पुढील कार्यक्रम बघण्यासाठी उत्सुक असतात.

यावेळी चावडीतील बाबांच्या बैठकीवरील तसबिरीला चॉकलेटी कोट चढविलेल असतो. पादुका, सटका, तसबीर यांना प्रथम पुजारी सुवासिक उद्बत्तीने ओवाळतात नंतर हळद, कुंकू, अक्षता, फुले वाहिली जातात. नैवेद्य म्हणून प्रामुख्याने फळेच ठेवले ज्या ऋतूत जी फळे प्रामुख्याने असतात ती फळे बाबांसमोर ठेवली जातात या नैवेद्यासभोवती पाणी फिरवून हा फलाहार अगत्यपूर्वक ग्रहण करावा असे बाबांन आवाहन केले जाते. नंतर निरांजन पेटविले जाते "धेऊनि पंचारती करु बाबांचे आरती" यानंतर "आरती साईबाबा" ही आरती होते. ही आरती चालू असतान चॉकलेटी कोट घातलेल्या बाबांच्या तसबिरीतील ओठाजवळ रुपेरी रंगाचे तमाखू—जर्दा भरलेली चिलीम पेटवून ती पाटील वंशजापैकी एकजण धरतात. आणि भक्तांनो, तुम्ही अगदी लक्षपूर्वक बारकाईने नजर न हलवता तिकडे बघा हं. चिली लावताच बाबा अक्षरशः दम मारतात व चिलीमीतून भरकन् धूर बाहेर आलेल दिसतो! येथवर ही आरती संपते व "शिरडी माझे पंढरपूर" भजन सुरु होते. त्यावेळ चॉकलेटी जरतारी कोटाला सुवासिक अत्तर फासले जाते. त्यावर गुलाबपाण शिंपडले जाते. "घालीन लोटांगण वंदीन चरण" ही शेवटची आरती झाली की पुजार देवाला साष्टांग नमस्कार घालतात.

पालखीतून आणलेल्या सर्व वरतू पुन्हा पालखीतच ठेवल्या जातात. पालखी ९.५० ला चावडीतून निघते व वाद्य निनादात व जयधोषात समाधीमंदिरात परत येते वाटेत द्वारकामाईच्या प्रवेशद्वाराशी मिनिट दोन मिनिटभर ती उभी केली जाते यावेळी काही भक्तमंडळी पालखीच्या दांड्याला श्रधापूर्वक हस्तस्पर्श लावून पालखी दांड्याखालून जाण्यात धन्य मानतात.

पालखीतून आणलेल्या वस्तू समाधीमंदिरात चौथन्यावर पुन्हा ठेवल्या जातात. अगदी ठीक १० वाजता श्री बाबांची शोजारती सुरु होते, १०—२० ला ती संपते

आरतीनंतर पालखीबरोबरच्या पाटील उभय वंशजांना प्रसादादाखल श्रीफल सन्मानपूर्वक दिले जाते. बाबांच्या वस्तू संग्रहातून या खास पालखीसोहळ्यासाठी काढलेल्या सर्व वस्तू पुन्हा जागेवर व्यवस्थित ठेवल्या जातात. रात्री ९-१५ ते १०-३० पर्यंतचे हा पालखी सोहळ्याचा कार्यक्रम यत्किंचितही वेळ न दवडता कोणत्याही प्रकारची घाईगर्दी न करता अगदी व्यवस्थितपणे उरकण्याची दक्षता घेतली जाते.

रात्री १०-५० पर्यंत मंदिरातील सर्व ती आवराआवर झटक फटक होते. ठीक ११ च्या ठोक्याला सर्व पुढील मागील दारे बंद करून कडी कुलूप करून मुख्य प्रवेशद्वार बंद करून कुलूप लावले जाते व दिवसभर भक्तांना दिलेल्या दर्शनामुळे की काय श्री साईनाथ महाराज शिणाले जातात व निद्राधीन होतात: रात्री ११ नंतर कोणताही कसलाच कार्यक्रम शिरडीत केल नये, असा दंडक आहे. आरतीला जमलेली भक्तमंडळी ही “आता स्वामी सुखे निद्रा करा अवधूता। करा साईनाथा या चिन्मय हे सुखधामा जाऊनि देवा पहुडा एकांता” असे गुणगुणत आपापल्या निवासस्थानी परततात.

असा आहे हा श्रीच्या पालखीचा सुंदर सोहळा.

ध्यास तुझा लागला

साई तुज विना करमत नाही
 साई दाला तूच माऊली घरा घराची आई
 साई साई डोळे उघडूनी जेव्हा पाही
 हात तुझा हा हालत नाही, बोलत नाही,
 सांगत नाही किती विचारु प्रश्न तुला
 ओठ हालेना, तुज विना साई, साई तुज विना
 करमत नाही बाबा मजला
 कधी न येईल माझ्या घरा तूच माऊळी
 तुझीच सावली फिरती रोज घरा घरा
 साई तुज विना करमत नाही
 ध्यास लागला बाबा तुमचा केव्हा येईल
 गुरुपौर्णिमा वाट पाहीन पुढे दसरा
 किती हो तुमचा सोहळा आनंद मावेना
 गगनात विसर पडेना तुमचा जरा
 साई साई तुज विना करमत नाही
 खाता, पित्ता, उठता, वसता कानी हाक येई
 बाबा बाबा साई बाबा साई बाबा साई

- सौ. अनुराधा शा. पिंपळगावकर
 ६३९, दसवारी, पुणी - ३०

इति श्री साई उवाच

श्री साईसच्चरितातील साक्षात् श्री बाबांच्या मुखातून बाहेर पडलेली मौत्तिक फळे

संकलन- श्री. डी. जी. देशपांडे

११ ए-खूर-सिल-नाझ,

कोहिनूर मार्ग, दादर, मुं. १४.

- श्री साई वचनांमृत -

१

चळल्या काय कुठे नेतां। बापाचा माल घेऊनि जातां।
जा शिवेकर नेऊन आतां। पीठ तत्वतां टाका तैं।
आत्या रांडा फुकट खाऊ। कुटाया मज धांवधांवू।
गहूं माझे काय कर्जाऊ। पीठ नेऊं पाहतां।

— अ. १ला

२

मी तों केवळ भिकारी। फिरतो भिक्षेस दारोदारी।
ओली कोरडी भाजी भाकरी। खाऊनि गुजरीं काळ मी।
त्या माझी कथा कशाला। कारण होईल उपहासाला।
कथावातादि अनुभवांचा। संग्रह साचा करावा।
दफ्तर ठेवा बरे आहे। त्याला माझे पूर्ण सहाये।
तो तर केवळ निमित्त पाहै। लिहावै माझें मीचं कीं।
माझी कथा मींच करावी। भत्तेच्छा मींच पुरवावी।
तयाने अहंवृत्ति जिरवावी। निरवावी ती ममपदीं।
ऐसे वर्ते जो व्यवहारी। तया मी पूर्ण साह्य करी।
हे कथाच काय सर्वतोपरी। तया घरीं राबे मी।
अहंवृत्ति जेव्हां मुरे। तेव्हां तयाचा ठावही नुरे।
मीच मग मी पणे संचरै। माझ्याच करै लिहीन मी।
ये बुध्दीं जै कर्म आरंभिलै। श्रवण मनन बा लेखन वहिलै।
ज्याचे त्यानेच ते संपादिलो। त्यास तों केले निमित्त।
अवश्यमेव दप्तर ठेवा। घरी दारीं असा कुठे वा।
वारंवार आठव ठेवा। होईल विसावा जीवासा।
करितां माझीया कथांचे श्रवण। तयांचे कीर्तन आणि चिंतन।
होईल मद्भक्तीचे जतन। अविद्या निरसन रोकडै।
जेथे भक्ति श्रध्दान्वित। तयाचा मी नित्यांकित।
ये अर्थी न क्हावै शंकित। इतरत्र अप्राप्त मीं सदा।

सद्भावे या कथा परिसत्ता। निष्ठा उपजेल श्रोतयां चित्ता।
 सहज स्वानुभव स्वानंदता। सुखावस्ता लाधेल।
 भक्तासी निजरूपज्ञान। जीव-शिवा समाधान।
 लक्षेल अलक्ष्य निर्गुण। चैतन्य धन प्रकटेल।
 ऐसे या मत्कथांचे बिंदान। याहून काय पाहिजे आन।
 हेंच श्रुतिचें ध्येय संपूर्ण। भक्त संपन्न ये अर्थी।
 जेथे वादावादीची बुद्धी। तेथे अविद्या माया समृद्धि।
 नाहीं तेथें स्वहित शुद्धि। सदा दुर्बुद्धी कुतर्की।
 तीन आत्मज्ञानास पात्र। तयास ग्रासी अज्ञान मात्र।
 नाहीं तयास इहपरस्त। असुख सर्वत्र सर्वदा।
 नको स्वपक्ष स्थापन। नको परपक्ष निराकरण।
 नको पक्षद्वयात्मक विवरण। काय ते निष्कारण सायास।

— अ. २३.

३

काय चालले होतें वाड्यांता। वाद कशाचा होता भांडत।
 काय म्हणाले हे हेमाडपंत।

— अ. २४

४

आपुली संपूर्ण अनुमती। चरित्र रिथती वर्णाविया।
 तुम्ही आपुले कार्य करा। मनी यत्किंचित्तही न कचरा।
 विंश्वासपूर्ण मद्दववनी धरा। निर्धार करा मनाचा।
 केलिया मल्लीलेचें लेखन। होईल अविद्या दोष निरसन।
 भक्तिभावे करितां श्रवण। प्रपंचभान मावळेल।
 उठतील श्रवण सागरावरी। भक्ति प्रेमामृताच्या लहरी।
 बुडिया देतां उपराउपरी। येतील करी बोधरले।

— अ. ३३

५

यांतचि तुमचें कल्याण आहे। माझेहि अवतार सार्थक्य हो।
 माझी तों घोंकणी नित्य पाहे। काळजी वाहें हेच मी।
 वरी एक सांगतों शामा प्रेमे घेईल जो मन्नामा।
 तयाच्यो मी सकल कामा। पुरवीं प्रेमा वाढवीं।
 मग जो गाई वाढे कोडे। माझे चरित्र माझे पवाढे।
 तयाचिया मी मार्गपुढे। घोर्हीकडे उभाचा।
 जे जे भक्त मजकारण। असतील विनटले जीवे प्राण।
 तयासी या कथा श्रवण। आनंद होणे सहजीचा।
 कोणीही केल्या माझे किर्तन। तयासी देईन आनंदधन।



नित्य सौख्य समाधान। सत्य वचन मानावें।
 जो मजलागी अनन्य शरण। विश्वासयुक्त करी मदभजन।
 माझे चिंतन माझे स्मरण। तयाचे उध्दरण ब्रीद माझे।
 माझे नाम माझी भक्ती। माझे दफतर माझी पोथी।
 माझे ध्यान अक्षय चित्ती। विषय स्फूर्ती कैंची त्या।
 कृतांताच्या दाढेतून। काढीन मी निजभक्ता ओढून।
 करितां केवळ मत्कथा श्रवण। रोग निरसन होईल।
 कथा करा सादर श्रवण। त्यावरी करा पूर्ण मनन।
 मननावरी निदिध्यासन। समाधान पावाल।
 'अहं सोहं' जाईल विरोन। उन्मन होईल श्रोतियांचे।
 चित्त होईल चैतन्यधन। अनन्य परिपूर्ण श्रद्धेने।
 'साई साई ति' नामस्मरण। करील सकल कलिमलदहन।
 वाणीश्रवण गतपाप भंजन। एक लोटांगण घालितां।

— अ. ३रा.

६

मिळेल मेली तयास नोकरी। करावी आतां माझी चाकरी।
 सुख संसारी लाधेल॥ ताटे याची भरलीं सदा।
 यावज्जीव न रितीं कदा। भावे मत्पर होतां सर्वदा।
 हरतील आपदा तयाच्या॥ काहीं केले काय झालें।
 म्हणती जन ते समजा चळले। धर्माचिरण जधांनी वर्जिलें।
 तयास पहिले वजावी॥ समोर येता बाजूस जावें।
 महाभयंकर ते समजावे। त्यांच्या छायेसही न रहावें।
 पडल्या सहावे कष्टही॥ आचारहीन इशीलभ्रष्ट।
 विचारहीन कर्म नष्ट। देखेना जो इष्टानिष्ट।
 केवीं ती अभीष्ट पावेल॥ लाग्या बांध्यावीण विशेषीं।
 कोणीन येई आपुले पाशीं। श्वान सुकर कां माशी।
 हडहड कुणाशी करुं नयो। येथून पुढे भक्तिभावा।
 करावी याने माझी सेवा। करुणा येईल देवाधिदेवा।
 अक्षय ठेवा लाधेल। मग ही पूजा करावी कैसी।
 मी कोण कैसा जाणावा भरंवसी। साईचा तो देह विनाशी।
 ब्रह्म अविनाशी सुपूज्या॥ मी ती अष्टधा—प्रकृतिरुपाने।
 भरली आहें चौबाजूनें। हेच अर्जुनास भंगवंतानें।
 गीताख्यानानें निवेदिलें॥
 यावन्नामरुपाकृति। स्थावर—जंगमात्मकही जगती।
 मीच नटलों अष्टधा प्रकृति। ही एक चमत्कृती माझीचा॥
 ॐ प्रणव हा माझा वाचक। वाच्य तयाचा मीच एक।
 विश्वाकार वस्तु अनेक। त्यांतही मी एक भरलेला॥

आत्मभिन्न वरस्तु नाही। तेथें कामना कशाची पाही।
 मीचि अवघ्या ठायीं ठायीं। भरलों दाही दिशांती॥
 परिपूर्ण सर्वत्र येणे भावे। मी माझे हे जेथे विरावे।
 तया कामनिय काय असावै। सर्वी बसावे सर्वसर्वी॥
 कामना या बुद्धीत उगवती। आत्मयासीं संबंध न धरिती।
 साईमहाराज निजात्ममूर्ति। कामना रूर्ति तेथें कैची॥
 कामनांचे नाना प्रकार। मी कोण है कळतांचि सारा।
 विरोनि जाती जैसी गार। रविकर निकर संतप्त॥
 मनबुद्धयादि इंद्रियांसकट। नक्हे मी रथूल ना विराट।
 नक्हे मी हिरण्यगर्भ अप्रकट। साक्षी मी जुनाट अनादि॥
 एवं गुणइंद्रियापरता। नाहीं मज विषय तत्परता।
 नाहीं मजवीण ठाव रिता। कर्ता करविता मी नक्हे॥
 मनबुद्धयादि इंद्रियगण। अवघा जडही जेथें ओळखण।
 तेथेचं विरक्ति प्रकटेल जाणा। सारील आवरण ज्ञानाचै।
 स्वरूपाचै जें विस्मरण। मायेचै अवतरण॥
 शुद्ध पूर्णनिंद स्मरण। तोच मी चैतन्याघनरूप॥
 त्या मजकडे फिरविणे वृत्ति। तीच सेवा तीच 'मद्भक्ति'।
 चिदानन्द मी होतां प्रतीती। शुद्ध रिथती तें 'ज्ञान'॥
 अयमात्मा ब्रह्म। प्रज्ञानमानन्दं ब्रह्म।
 जगन्मिथ्यत्वे जगद्भ्रम। सत्यत्वे ब्रह्म तो हा मी॥
 नित्य शुद्ध बुद्ध मुक्त। वासुदे S मोमन्वित।
 सत्य श्रद्धाभक्ति सहित। पूजन स्वहित हैं माझें॥
 ऐसे मी कोण ते समजून। करावै माझे यथार्त पूजन।
 वरी व्हावे अनन्य शारण। जावै समरसून मजमाझी॥
 नदी जाता समुद्रा शारण। येईल कां ती पुन्हा परतोन।
 उरेल कां वेगळे नदीपण। देतां आलिंगन आणवा॥
 स्नेहयुक्त काप्सवाती। भेटूं जातां दीपक ऊरोती॥
 स्वयें पावे दिव्य दीप्ती। द्वैसीच गती संतपदी॥
 अल्लामालिक वैतन्य घन। यावीण घिता नाहीं चिंतन।
 शांतनिरपेक्ष समदर्शन। तयाचैं मीपण तें कैचै॥
 निर्ममत्व निरहंकृती। निर्द्विद्वय निष्परिग्रहारिथती॥
 याही चार गुणांची जै वरस्ती। मीपण रिथती तें कैची॥
 तात्पर्य हे आठही गुण। साईआंगी असता संपूर्ण।
 मीपणास तें कैचै रथान। रोघूं मीपण तें कैरो॥
 विश्वं भरले जयाचै मीपण। लयावाच अंश माझेही मीपण।
 करावै साईपदी समर्पण। हीच संपूर्ण मम सेवा॥



माझी सेवा माझे भजन। अनन्यपणे मजसी शरण।
 तो होय मदूप जाण। भगवंत वचन भागवती॥
 कीटकीसही भ्रमरध्यान। तेणे ती लाधे भ्रमरपण।
 शिष्यही करिता निजगुरुभजन। निजगुरुसमान तो होय॥
 समान शब्दे जें वेगळेपण। तेही न साहे गुरु एक क्षण।
 गुरुत्व नव्हे शिष्यावीण। शिष्याचा अभिन्न गुरुपण॥

— अ. ३रा

७

कुठेही असा कांहीही करा। एहढे पूर्ण सदैव स्मरा।
 की तुमच्या इत्थंभूत कृतीच्या खबरा। मज निरंतरा लागती॥
 येणे निदर्शित ऐसां जो मी। तोच मी सर्वाच्या अंतर्यामी।
 तोच मी हृदयरथ सर्वगामी। असें मी स्वामी सकळांचा॥
 भूती सबाह्याभ्यांतरी। भरुनि उरलो मी चराचरी॥
 हें सकळ सूत्र ईश्वरी। सूत्रधारी मी त्याचा॥
 मी सकळ भूतांची माता। मी त्रिगुणांची साम्यावस्था।
 मीचि सकलेंद्रिय प्रवर्ता। कर्ता धर्ता संहर्ता॥
 लक्ष लावी जो मजकडे। नाहीं तथास कैचेही सांकडे॥
 तोच माझा जै विसर पडे। माया कोरडे उडवी तै॥
 दृश्यजात हें मत्स्वरूप। कीड मुंगी रंक भूप।
 हें स्थिर जंगम विश्व अमूप। हेंचि निजरूप बाबांचे॥

— अ. ३रा

क्रमशः



श्रीमती थोरात साईचरणी विलीन

श्री साईबाबा संस्थानचे एका काळचे एक विश्वरत्न श्री. रावसाहेब थोरात यांच्या सुशील पत्नी श्रीमती द्रौपदीबाई यांचे गुरु, ता. १७ सप्टें. ८७ रोजी दादर, मुंबई मुक्कामी वयाच्या ७८ व्या वर्षी निधन झाले. त्यांच्या पश्चात एक कन्या व दोन चिरंजीव आहेत.

श्री साई मृतात्म्यास चिरशांती व सद्गती देवो.

तुमचे श्रीसाईबाबांविषयक सामान्यज्ञान किती आहे?

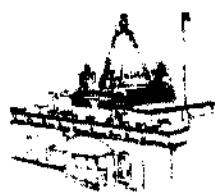
(पुढीलपैकी पाच प्रश्नांची उत्तरे बरोबर देता आल्यास तुमचे सामान्यज्ञान बरे, सातांचो बरोबर देता आल्यास चांगले व सर्वच्या सर्व बरोबर देता आल्यास उत्तम समजावे.)

- १) साईबाबांच्या लाडक्या घोऱ्याचे नाव हे होते.
 अ) बिजली ब) शामसुंदर क) कृष्णकुमार ड) गुरुसागर
- २) हे बाबांचा लाडका भक्त शामा याचे खरे नाव होय.
 अ) नाना निमोणकर ब) लक्ष्मण भट क) काका महाजनी ड) माधवराव देशपांडे
- ३) साईमहाराजांनी रक्तपिती झालेल्या या महारोग्याची जातीने सेवा केली.
 अ) भागोजी शिंदे ब) हनुमान प्रसाद जोशी क) बडे बाबा ड) आनंदराव पाखाडे
- ४) श्री साईना नियमित भाकन्या करून देत असे.
 अ) लक्ष्मीबाई ब) बायजाबाई क) गोखलेबाई ड) तर्खडबाई
- ५) "मी आपणाकडे आज भोजनास येईन असे श्रीनी हेमाडपंताना दिवशी पहाटे स्वप्नात येऊन सांगितले.
 अ) गुरुपौर्णिमा ब) राखी पौर्णिमा क) होळी पौर्णिमा ड) वटपौर्णिमा
- ६) श्रीसाईची बरोबर कुस्ती झाली होती.
 अ) रामगीरबुवा ब) बडेबाबा क) मोहिदीन ड) डेंगळे
- ७) "वाहवा नवरदेव सजलासी की आता "असे बाबा.... म्हणाले.
 अ) दासगणूना ब) नूलकराना क) बाळाशिंपीस ड) धरमसी जेठाभाईना
- ८) यांनी शिरडीश्वराला देण्यासाठी पुंडलिकरावाजवळ एक नारळ दिला होता.
 अ) अक्कलकोट स्वामी ब) वासुदेवाजंद सरस्वती क) गजानन महाराज
 ड) सोमदेव सूरी
- ९) हे बाबांचे मुख्य बसण्याचे ठिकाण होय.
 अ) लेडीबाग ब) गुरुरथान क) चावडी ड) द्वारकामाई
- १०) श्रीसाईनी नऊ रुपये दक्षिणा ला दिली.
 अ) गोदावरीमाता ब) बायजाबाई क) लक्ष्मीबाई ड) राधाकृष्णी
- ११) श्री साईबाबांचे निवारण ऑक्टोबर १९९८ रोजी झाले.
 अ) २ ब) १५ क) २५ ड) २६
- १२) श्रीसाईची समाधी आज वाढ्यात आहे.
 अ) बुटी ब) नवलकर क) साठे ड) दिक्षित

— सदानंद चैदवणकर

उत्तरे

१२(८६ १२(६६ क॒(०६ १२(१ १२(२ १२(६ क॒(३ क॒(८ १२(४ १२(८



साईदरबारातील माणिक आणि मोती-४ गुजराती ब्राह्मण मेघा

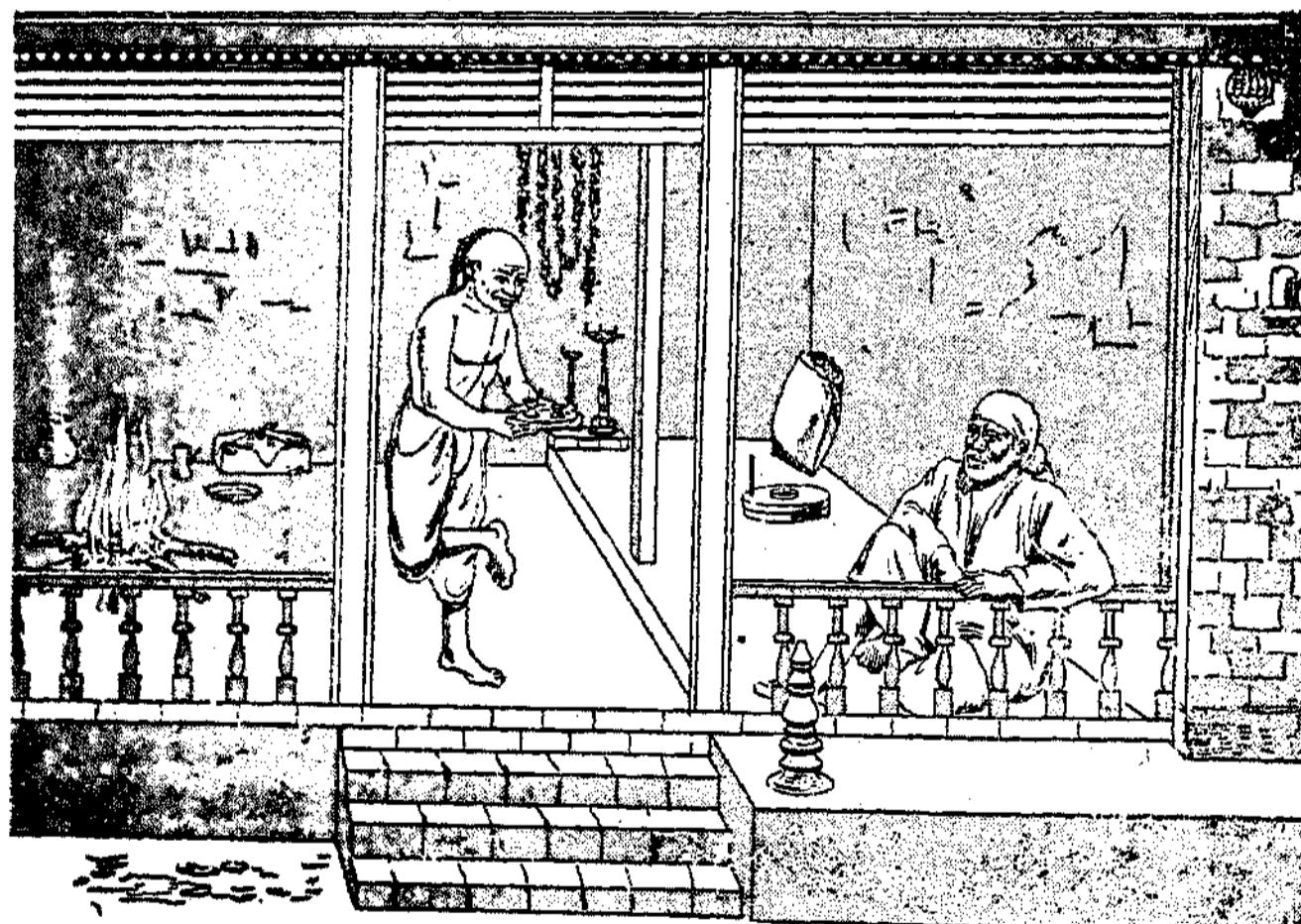
सौ. विभावरी ज. राणे

असिंहादर्शन, ४०३/४,

तेली गल्ली, अंधेरी (पूर्व),

मुंबई- ४०० ०६९.

साठेसाहेब नावाचे खेड जिल्ह्याचे एक मोठे अधिकारी होते. साठेसाहेब जिथे राहात तिथे मेघा नावाच्या ब्राह्मणाशी त्यांची ओळख झाली. हा ब्राह्मण साठेसाहेबांकडे नोकरीला होता. साहेबांनी गुजराती ब्राह्मण मेघा याची तिथे असलेल्या शंकराच्या देवस्थानाची पूजा करायला नेमणूक केली. मेघा ब्राह्मण पहिल्यापासूनच शिवभक्त होता. शंकराशिवाय तो कुठचाही देव मानीत नसे. त्याचे आपले एकच म्हणजे ॐ नमः शिवाय.



मेघा एका पायावर उभा राहून बाबांची आरती करीत आहे.

एकदा साठेसाहेब शिरडीला आले. साहेब सुंदरा साईबाबांचे एकनिष्ठ भक्त होते. साईबाबांना पाहिल्यावर त्यांचे मन प्रसन्न झाले. त्यांना वाटले, आपण येथे एक निवासस्थान बांधायचे व त्याप्रमाणे त्यांनी शिरडीत पहिले निवासस्थान बांधले. त्याचप्रमाणे साईबाबांना गंगेचे पाणी आणून आंघोळ घालावी, असे वाटत होते. पण त्यांच्या कामाच्या जबाबदारीमुळे त्यांना वेळ मिळत नक्ता.

नंतर साहेब घरी आले आणि आपल्या नोकराला म्हणजे मेघा याला म्हणाले, मेघा

तू शंकराची मनोभावे पूजा करतोस त्यामुळे मी अगदी भारावून गेलो आहे. तेव्हा तू आता शिरडीला माझ्या कामासाठी जा आणि शिरडीच्या साईबाबांना गंगेचे पाणी आणून आंघोळ घाल. हे ऐकल्यावर मेघा ब्राह्मण काहीच बोलला नाही. निस्सिंह शिवभक्त असणारा मेघा साठे साहेबांना त्यांची जात विचारतो. पण त्यांच्याबद्दल साहेबांना तशी विशेष माहिती नसते. मग मात्र मेघा ब्राह्मण विचारात पडला. नाही म्हणावे तर नोकरी जाईल व शेवटी शिरडीला जायला तयार झाला. साठ्यांच्या आग्रहामुळे मेघा शिरडीस आला.

मेघा ब्राह्मण मशिदीच्या अंगणात आला आणि सर्वाभूति असणाऱ्या साईनारायणाने उग्र स्वरूप धारण केले. आणि हातात दगड घेऊन मेघाला म्हणाले, खबरदार पायरीवर पाऊल ठेवलेस तर हे स्थान यवनांचे आहे. तू उच्च कुळातला ब्राह्मण आहेस. मी नीच यवन आहे. तुला माझा विटाळ होईल. तू परत जा. आणि एकंदरित असा प्रकार पाहून मेघा ब्राह्मण भीतीने थरथर कापू लागला. व त्याला वाटले, ना तारायंत्रे ना टेलिफोन आणि माझ्या अंतरीचे बोल या साईबाबांना कसे काय समजले. आणि गुरु व शिष्य यांची ओळख अंतर्मनाने पूर्ण झाली. काही दिवस तिथे राहून मेघा ब्राह्मण घरी खेड जिल्ह्यात आला आणि अतिशय तापाने आजारी पडला. पण त्याचे सर्व लक्ष्य शिरडीला बाबांकडेच लागले होते. केव्हा एकदा शिरडीला जाईन आणि त्या साईनाथाचे पाय धुवीन, असे त्याला झाले होते. मेघा ब्राह्मण पुन्हा शिरडीला आला आणि शंकराशिवाय कोणालाही न मानणाऱ्या मेघाची साईबाबांवर पूर्ण श्रद्धा बसली व तो साईबाबांनाच साईशंकर मानू लागला.

शंकराला बेलाची आवड म्हणून तो कोस दिड कोस पायी चालून बेल घेऊन येई आणि आपल्या साईशंकराची पूजा करी. मेघा शिरडीत असेपर्यंत दुपारची आरती तो नेहमी करीत असे. मकरसंक्रांतीचे दिवशी मेघाच्या मनात बाबांना गोदावरीचे पाणी आणून स्नान घालण्याचे आले व त्याने बाबांकडे तशी इच्छा प्रकट केली. बाबा म्हणाले, तुझ्या इच्छेस येईल तसे कर. साईबाबांची आझा मिळताच मेघा ब्राह्मण घागर घेऊन पाण्यासाठी निघाला. आठ कोसावरुन पाणी आणायचे म्हणजे किती त्रास पडेल, याचा त्याने विचारच केला नाही आणि तो पाणी घेऊन आला.

साईबाबा त्याला म्हणतात, “मला फकिराला गंगास्नान कशाला?” त्यावर मेघा ब्राह्मण म्हणतो, “गंगेच्या पाण्याने शंकराला मकरसंक्रांतीचे दिवशी आंघोळ घातल्याने मला आनंद होतो”. आपल्या भक्तगाची मनिच्छा पाहून साईबाबा आंघोळीसाठी ठेवलेल्या पाटावर बसले. मेघाने हरगंगा म्हणून सर्व घागर त्यांच्या डोक्यावर ओतली आणि मेघाला अतिशय आनंद झाला व म्हणाला माझ्या शंकराने परिपूर्ण आंघोळ केली. पण पहातो तर फक्त बाबांचे शिर तेवढे ओले होते. त्याचे त्याला आश्चर्य वाटले. अशा प्रकारे बाबा आपल्या भक्तांचे लाड आपण पुरवित. मेघा एका पायावर उभा राहून बाबांची आरती करीत असे.

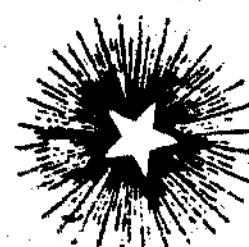
अशीच एक दुसरी गोष्ट साईबाबा आपल्या भक्तावर कसे प्रेम करतात. हे दाखवणारी. एकदा मेघालो कै. नानासाहेब चांदोरकर यांनी एक मोठी बाबांची प्रतिमा



दिली होती. त्या प्रतिमेचे पूजन मेघा वाड्यात नेहमी मनोभावे करीत असे. मशिदीत प्रत्यक्ष मूर्ति व वाड्यात प्रतिमा या दोहोंची अहोरात्र पूजा व आरती मेघा करीत असे. एकदा असेच मेघा पहाटे झोपेत असतेवेळी बाबांनी त्याच्या बिछान्यावर अक्षता टाकल्या व सांगितले, मेघा त्रिशूळ काढ आणि तेथून ते गुप्त झाले. मेघाला आश्चर्य वाटले. सर्व दारे बंद आणि महाराज आत कसे आले. त्यावर बाबा म्हणतात, मी निरंतर सगळीकडे असतो. मला आतमध्ये यायला दरवाजा लागत नाही. माझ्यावर जो भार टाकतो, त्याचे सर्व व्यवहार मीच चालवतो. मेघाने बाबांच्या सूचनेप्रमाणे लाल रंगाचा त्रिशूळ बाबांच्या प्रतिमेकडे काढला.

दुसऱ्याच दिवशी पुण्यावरुन रामदास नावाचे भक्त शंकराचे लिंग घेऊन बाबांकडे आले. ते लिंग साईबाबांना अर्पण करुन आनंदाने त्यांनी नमस्कार केला. तेवढ्यात मेघा तिथे आला आणि बाबा त्याला म्हणाले, “याला तू आता सां भाळ.” हे पाहून मेघा ब्राह्मणाच्या डोळ्यांतून आनंदाश्रू वाहू लागले. ते लिंग मेघाने मशिदीतून वाड्यात आणले व त्रिशूळाशेजारी स्थापन केले. अशा प्रकारे शिवभक्त मेघाला साईशंकराने त्रिशूळ आणि लिंग यांची स्थापना करून दिली. शिरडीत गुरुरथानी मंदिरात असलेले शिवलिंग मेघाने स्थापन केलेले आहे.

साईभक्त मेघा शुक्रवार दि. १९-१-१९९२ रोजी शिरडीतच निधन पावला. त्याचा पार्थिव देह अंत्यसंस्कारारासाठी सकाळी बाहेर काढला, त्यावेळी श्री साईबाबा तिथे जातीने हजर होते. त्यावेळी मोठमोठ्याने त्यांनी शोक प्रदर्शन केले. त्यांचा त्यावेळचा शोकप्रदर्शन आवाज एवढा हृदयस्पर्शी होता की तो ऐकून तिथे हजर असलेल्या प्रत्येकाच्या डोळ्यात पाणी उभे राहिले. गावाच्या मुख्य रस्त्याच्या वळणापर्यंत त्याच्या प्रेतयात्रेबरोबर बाबा गेले होते आणि मग ते आपल्या नेहमीचे मागाने परत गेले. मेघाचा पार्थिव देह एका वटवृक्षाखाली ठेवला गेला आणि मग तिथे चिता रचून मंत्राग्नी दिला गेला. बाबांच्या दुःखाचे आर्त स्वर त्यावेळी लांबूनही चांगलेच ऐकू येत होते. मेघाच्या अखेरच्या क्षणाला निरोप म्हणून ते आपला हात हालवीत होते. जसे आरतीच्या वेळी ते हात हालवीत अगदी तसेच दिसत होते. कोरड्या इंधनाचा साठा भरपूर होता म्हणूनच की काय शवाला दिलेला अग्नी चांगलाच लवकर पेटला, व ज्वालाही लवकरच उंचावल्या. खापडे, बापूसाहेब जोग, उपासनी, दादा केळकर इ. तत्कालीन बडी मंडळी मेघाच्या अंत्ययात्रेला हजर होती. धन्य तो बाबांचा परमभक्त मेघा.



श्री साईलीला, जानेवारी, १९८८

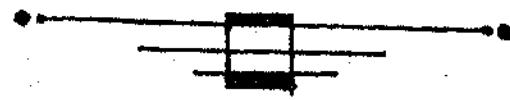
श्री. खापडे यांची शिरडी दैनंदिनी

- साईनंद

सोमवार, ता. २२-१-१९९२

आज सकाळी मी लवकर उठलो आणि ध्यानाला बसलो. आम्ही साईमहाराजांना बाहेर पडताना व ते पुन्हा परतताना पाहिले. आज पूजेच्या वेळी त्यांनी आपल्या दोन्ही नाकपुऱ्यात दोन फुले खोचली होती. आपल्या दोन्ही कानावर दोन फुले खोचली होती व एक त्यांच्या मस्तकावर होते. या गोष्टीकडे माधवराव देशपांडे यांनी माझे लक्ष वेधले. मला वाटते, ही काही तरी सूचना असावी. पण महाराजांनी हीच गोष्ट पुन्हा एकदा दिवस भरात केली. मी त्यांना याबाबत दुसऱ्या वेळी काहीतरी विचारणार तोच त्यांनी मला चिलीम दिली आणि मग माझे विचार मनातल्या मनातच राहिले. पुढे बाबा असे काहीतरी म्हणाले, मी काही गोष्टी ताबडतोब लक्षात ठेवण्याचा यत्न करतो. खरोखरच त्या प्रामुख्याने त्या लक्षात म्हणून राहाव्यात पण काय की कुणास ठाऊक त्या मी साफ मनापासून विसरून जातो आणि मग मी दिवसाकाठी त्या पुन्हा आठवण्याचा प्रयत्न करतो खर. पण सारे यत्न निष्फळ ठरतात. बाबांचे तोंडून असे ऐकण्याचा हा माझा अगदी पहिलाच अनुभव होता. याचे मला खरोखरीच आश्चर्य वाटले. साईबाबा आणखीन म्हणाले की, माझा आदेश हा निवाणीचा होय आणि म्हणूनच मी समजून चुकलो की, मला आता माझ्या मुलाच्या घ्रकृतीची विशेष काळजी करावयास नको.

दरम्यान माध्यान्ह आरती झाली आणि आम्ही परतलो. मला असे दिसून आले की, सौ. लक्ष्मीबाई कौजलगी (मावशीबाई नावाने ओळखली जात होती ती) ही माझ्या निवासस्थानासमोर उभी आहे. तिला पाहून मला आनंद वाटला. श्री साईमहाराजांना नमस्कार करून मशिदीतून परतलो आणि ती येथे येऊन पोचली होती. साईमहाराजांनी तिच्या भक्तीबद्दल तिजवर खास कृपा केली होती. भोजनानंतर मी काही मिनिटे विश्रांती घेतली आणि दीक्षितांनी रामायण व नाथमहाराजांच्या काही गाथांचे वाचन केले. उपासनीही तिथे हजर होते आणि लक्ष्मीबाई कौजलगीही हजर होत्या. तिनेही आमच्या संभाषणात भाग घेतला. वेदांताबद्दल तिला चांगलीच माहिती होती, असे त्यावरुन दिसून आले. आम्ही साईमहाराजांना सायंकाळ्या रपेटीच्या वेळी व पुन्हा शोजारतीचे वेळी पाहिले. लक्ष्मीबाईनी काही गाणी म्हटली. ती राधा कृष्णबाईची मावशी होय. रात्री माझ्या विनंतीवरुन तिने थोडेसे भजनही केले आणि दीक्षितांनी रामायण वाचनाचा कार्यक्रम केला.





श्री साई आणि भक्तीच्या नवविध भूमिका

— श्री. चकोर आजगांवकर एम.ए.
उपसचिव शिक्षणखाते, महाराष्ट्र राज्य
वाय् ११/१७० सरकारी वसाहत,
वांद्रे (पूर्व), मुंबई-४०० ०५१.

नवविधा भक्ती

देव व भक्त यांत एक नाते असते. उपास्य दैवत व उपासक यांत एक सुंदर मानसिक भूमिका असावी लागते. या भूमिकेस भक्तीचा पैलू म्हणतात. असे भक्त व उपासक यांच्या भूमिकांचे नऊ प्रकार वा नऊ पैलू आहेत. भक्ती ही अनेक अंगी, अनेक रूपी असते. भक्ताची नाती जशी बदलत जातात, तशी भक्ती नवविध भूमिकांत प्रकट होते. श्री साईभक्तीची अशीच नवविध रूपे आहेत.

दास्य भक्ती

कधी भक्त देवाचे दास्य पत्करतो. सारे तनमनधन व जीवित प्रभूचरणी समर्पण करतो. देवाच्या आज्ञेत वागावयाचे एवढाच त्याचा जीवन हेतू उरतो. ही दास्य भक्तीची परमोच्च व परमसुंदर भूमिका श्री हनुमंतानी रामरायापुढे धारण केली होती. देव व भक्त यांचे 'अद्वैत' एवढे की एकाच्या मनातील तरंग दुसऱ्याच्या अंतरी उमटावयाचे. भक्ताने प्रभूच्या मनातील सूक्ष्म इच्छाही तात्काळ पुरी करावयाची! ही दास्य भक्तीची भूमिका अनन्य भक्तीची, शरणभावाची व अलौकिक समर्पणाची असल्याने अद्वितीय ठरते. यात प्रेम उत्कटतेला पोहोचलेले असते.

सख्यभक्ती

दुसरी भूमिका सख्यभक्तीची. ईश्वराशी भक्त इतका मन, बुद्धी, भावना व अहंकार यातून एकरूप होतो की, देवावाचून त्याला क्षणभरही करमत नाही. आपल्या जीवनरथाच्या सारथी पदावर भक्तरूपी अर्जुन आपल्या साईरूप भगवंताला बसवितो. त्याच्या आदेशाने, प्रेरणेने, जीवनाची गाडी प्रारब्धाच्या मार्गावर चालू देतो. जीवनाच्या नौकेचे सुकाणू साईरूप प्रभूच्या हाती सोपविल्यावर, भक्ताच्या योगक्षेमाची, रक्षणाची, सन्मार्ग अविचल चोखाळून मुक्तीपंथाकडे पोहोचविण्याची जबाबदारी प्रभू स्वतःच स्वीकारतात. यांत सद्गुरी म्हणजे तितीक्षेचा परमोच्च बिंदू गाठण्याची सुसंधी असते आत्मनिवेदन भक्ती

तिसरी भक्ती आत्मनिवेदनाची! परमेश्वराच्या अस्तित्वावरची, साक्षित्वावरची व सामीप्याची या भक्तिभूमिकेत उत्कट व सखोल श्रद्धा असते. परमेश्वराला प्रत्येक गोष्ट सांगितल्यावाचून, सर्व कर्माचे व ईच्छा आकांक्षाचे प्रभूला निवेदन केल्यावाचून भक्त कोणताही व्यवहार करू शकत नाही. त्यामुळे त्याचे अहंकर्तृत्व वा अहंकार गळतो. त्याची अस्मिता परमेश्वराशी समता पावते. त्याची वैखरी प्रभूच्या चरणीची गंगा बनते. यामुळे उत्कट श्रद्धा निर्माण होते आणि संचित, प्रारब्ध, क्रियमाण यातून

सुटका मिळण्याचा दरवाजा उघडतो.

सख्य, दास्य आत्मनिवेदन भूमिका

या भक्तिभूमिकांतून भक्ताला सामीप्य, सालोक्य, सारूप्य, व सायुज्य अशी चार मुक्तीच्या वाटांचे मर्म समजू लागते व तो परमार्थाच्या मार्गावरील योग्य पाऊल उचलू लागतो. स्मरण, चिंतन, श्रवण, कीर्तन, वंदन व अर्चन अशा इतर सहा भक्तीभूमिकाही महत्त्वाच्या असल्या तरी वरील तीन भूमिका या प्रत्यक्ष व्यवहारोपयोगी (applied) आहेत. इतर सहा भूमिका तुम्हाला परमेश्वराशी अभिमुखता (orientation ओरिएंटेशन) प्राप्त करून देतील. सख्य, दास्य, व आत्मनिवेदन भक्तीमध्ये श्रद्धा, निश्चय, सोशिकता, प्रत्यक्ष प्रेममय कृती अशी प्रभावी वास्तव व व्यवहारात उत्तरु शकणाऱ्या कृती सामावलेल्या आहेत. भक्ती भावनेला मन, बुद्धी, शरीर, अहंकार व आत्मा यामध्ये रुजविताना या तीन भूमिकांचा मोलाचा उपयोग होतो. भक्ती केवळ मनावर बिबत नाही, तर कृतीत आविष्कृत होते. कृतीत प्रगट झालेली प्रखर व उत्कट भक्ती भावना ही चिरंजीव व चिरस्थीर होते. तिच्यात वेदशक्ती निर्माण होते. वेद शक्ती असलेली भक्ती ही साधनेतील फार उच्च व महत्त्वाचा टप्पा असतो.

लीलामय प्रभुसाईचे प्रगटीकरण

परिणामी साईरूपप्रभूचे लीलामय कृष्णरूप व्यवहारात प्रगट होते. देवाला व्यवहारात आणणाऱ्या या तीन भक्तीभूमिकांचे रहस्य व मर्म सर्वांनी ध्यानात ठेवल्यास माझ्या या लेखन प्रपंचाचे सार्थक होईल.

- “श्रीसाईगीतायना”च्या काव्य पंतीत लेख संपवितो. बाबा म्हणतात :-

“रंगतात मम नामी

गुंगतात मम प्रेमी

भक्त ते अनन्य मला प्राणाहून प्यार।” (श्रीसाईगीतायन)

- बाबांचे प्रेम साम्राज्य श्रद्धा व सबुरीत आहे, प्रेम आणि तितीक्षेत आहे :-

“साम्राज्य हेच माझे – श्रद्धेत सार्वभौम

मी प्रेम घकवती – सामंत दिव्यधाम”

“भक्ती, उदंड प्रीती – संसारी या ललाम

प्रेमार्त अंतरात – घे नित्य जन्म राम (श्री साईगीतायन)





देव श्रेष्ठ की गुरु श्रेष्ठ

— श्री. हरिश्चंद्र काळू म्हात्रे
चिंचोङ्याचा पाडा, ठाकुरी,
सुभाष रोड, डोंबिवली (पश्चिम)

आपल्या भारतीय संस्कृतीत गुरु परंपरेला फार मोठे रथान आहे. फार पूवी म्हणजेच वेदकालापासून गुरु परंपरा भारतात निर्माण झालेली आहे. विज्ञान युग असूनसुद्धा गुरु परंपरेचा लोप झालेला नाही, ही विशेष उल्लेखनीय बाब म्हटली पाहिजे. भारतात अनेक जाती-धर्मात अनेक पंथ आहेत. त्या सर्वच पंथांना गुरु परंपरा लाभलेली आहे. गुरु अनेक भेटतात, परंतु सद्गुरु भेटणे दुर्लभ.

प्रभू रामचंद्रांनी वसिष्ठांना तसेच भगवान श्रीकृष्णांनी सांदिपनींना गुरु केले होते अशी ही अनादी कालापासून चालत आलेली गुरु-शिष्याची परंपरा आजपर्यंत अखंडीत चालू आहे. सद्गुरु भेटल्यानंतर परमात्म्याची प्राप्ती सहज होते. परंतु सद्गुरु देवापेक्षाही श्रेष्ठ असतात. रामदास खामी म्हणतात,

गुरु थोर म्हणावा कि देव थोर म्हणावा।

आधी नमस्कार कोणाशी करावा ॥

मनी भाव तो सद्गुरु थोर आहे ।

तयाचे प्रसंगी रघुराज पावे ॥

अशा प्रकारे रामदास खामींनी देवापेक्षा गुरु थोर असत्याची ग्वाही दिली आहे. ज्ञानेश्वर, एकनाथ, नामदेव व तुकाराम महाराज तसेच आजपर्यंत होऊन गेलेल्या सर्वच संतांनी गुरुचे श्रेष्ठत्व मान्य केले आहे. एकनाथ महाराज सद्गुरुबद्दल ग्वाही देतात,

सद्गुरु सारिखा असता पाठीराखा ।

इतरांचा लेखा कोण करी ॥

शिरडीचे साईबाबा आपल्या गुरुचे स्थान निंब वृक्षाखाली असत्याचे नेहमी सांगत त्याची प्रचिती त्यावेळच्या भक्तजनांना आलेली आहे. अशाच एका थोर संताची गुरु श्रेष्ठ कसा, याबाबतची गोष्ट सांगण्याचा अल्पसा प्रयत्न करणार आहे.

आपल्या महाराष्ट्रात 'नामदेव महाराज' नावाचे थोर संत होऊन गेले लहानपणापासून नामदेवा बरोबर देव जेवत असत. देव आपल्या बरोबर जेवतो बोलतो, याचा कालांतराने अहंकार नामदेवांना झाला. नामदेवांना झालेला अहंकार मुक्ताबाईच्या लक्षात आल्यावर, त्या नामदेवांना उंदेशून बोलल्या—

रात्रंदिवस जयाला देवाचा सहवास ।

कां रे अहंकार नाही गेला ॥

त्याचवेळी पंढरपूरात संतांचा मेळावा भरला होता. त्या मेळाव्यात निवृत्ती, ज्ञानदेव सोपान, मुक्ताबाई, नामदेव, गोरोबा कुंभार वगैरे थोर संत उपस्थित होते.

त्यावेळी संतांची परीक्षा घेण्याचे ठरले. गोरोबा कुंभार सर्वात वयरकर, तसेच ज्ञानी होते. त्यांना सर्व संत गोरोबा काका म्हणून हाक मारीत. त्यांचा धंदा कुंभाराचा असल्यामुळे मडके तपासण्याची (पारखण्याची) त्यांची हातांटी होती. म्हणून सर्व मंडळीनी कुणाचे मडके कच्चे आहे, ते तपासण्याची कामगिरी गोरोबा काकांवर सोपविली. गोरोबा काकांनी हातात हातोडी घेवून प्रत्येक संताच्या डोक्यावर मारून परीक्षा घेण्यास सुरक्षात केली. नंतर नामदेवांवर पाळी आली, तेव्हा ते घाबरून पळून गेले. नामदेवाचे मडके कच्चे आसल्याचे गोरोबा काकांनी संत मेळाव्यात जाहीर केले. आपल्याला कच्चे ठरविल्यावद्दल नामदेवांना अतिशय वाईट वाटले.

संत मेळाव्यात झालेल्या अपमानामुळे नामदेव पांडुरंगाच्या भेटीला मंदिरात गेले. नामदेवांनी घडलेली सर्व हकीकत पांडुरंगाला सांगितली. देवा। तुम्ही माझ्याबरोबर बोलता, जेवता तरी मी कच्चा कसा? असा प्रश्न केला. देवांनी सांगितले, 'नामदेवा, तू अजून गुरु केला नाहीस. तसेच गुरुशिवाय ज्ञान प्राप्त होणार नाही' देवा, असा सामर्थ्यवान गुरु कोण आहे? मी कोणाला शरण जावू? पांडुरंगाने सांगितले, शंकराच्या मंदिरात 'विसोबा खेचर' नावाचे महान संत आहेत. त्यांना तू गुरु कर.

पांडुरंगाच्या आझेप्रमाणे नामदेव शंकराच्या मंदिरात गेले. मंदिरात जाताच त्यांना आश्चर्याचा धक्का वसला. विसोबा खेचर त्यावेळी पिंडीवर पाय देवून झोपले होते. प्रत्यक्ष पांडुरंगाने गुरु करण्यासाठी ज्यांच्याकडे पाठविले, तर खुशाल देवावर पाय ठेवून झोपले आहेत, असे बघून नामदेवांना अतिशय राग आला. आपला राग दिसू न देता, नामदेव विसोबा खेचरांच्या जवळ गेले. नामदेव विसोबा खेचरांना म्हणाले, 'बाबा, आपण शंकराच्या पिंडीवर पाय देवून झोपला आहात! आपले पाय जरा बाजूला करा' विसोबा खेचर, नामदेवांना म्हणाले, 'बाळ' म्हातारपणामुळे मला शरीराची हालचाल करता येत नाही. तरी तूच माझे पाय शंकराच्या पिंडीपासून बाजूला कर, नामदेवांनी विसोबा खेचरांचे पाय उचलले व बाजूला ठेवले, तर काय आश्चर्य! तेथेही शंकराचे लिंग तयार झाले. नामदेवांनी, विसोबा खेचरांचे पाय गोलाकार फिरविले, त्या सर्व ठिकाणी शंकराच्या पिंडी तयार झाल्या. नामदेवांना, विसोबा खेचरांच्या सामर्थ्याची कल्पना आली. नामदेवांनी त्यांचे पाय आपल्या मरतकावर धारण केले. त्याचवेळी विसोबा खेचरांनी आपला वरदहसत नामदेवांच्या मरतकावर ठेवला. नामदेवांना ज्ञानदृष्टी प्राप्त झाली व चराचर सृष्टीत त्यांना पांडुरंग दिसू लागला.

नामदेव महाराज पुढे महान संत म्हणून प्रसिद्धीला आले. त्यांनी भागवत् धर्माचा प्रसार सर्व भारत देशात केला. विशेष उल्लेखनीय, अभिमानाची गोष्ट अशी की, नामदेव महाराजांचे तीनशे अभंग शिखांचा पवित्र धर्मग्रंथ 'ग्रथसाहित्य' या ग्रंथात आहेत. याचा प्रत्येक महाराष्ट्रीय माणसाला अभिमान वाटला पाहिजे.



जय प्रभो साईनाथा

१

जय प्रभो साईनाथा, जय जय प्रभो जगन्नाथा
 अनेक मैलांवरुनी मजला तुम्ही हांक देता॥
 कुणा गांवचा कुठला मी हा कुठे असे शिरडी
 पायाला मम दोरी बांधुनी दिव्य शक्ति ओढी॥
 स्वार्थी प्रपंची मग्न राहतां विसरुनी जाण खरी
 साईशक्ति ही खेचुनी घेई अपुल्या चरणांवरी॥
 मानीत असतां कृतार्थता मी स्वार्थी प्रपंचात
 मी कृपाकटाक्षे श्री साईच्या येतो शिरडीत॥
 दर्शनास मी धांवत जातां राहती नेत्र खिळून
 तेजोमंगल दर्शन होतां येती डोळे भरुन॥
 भारुनी जाई मम जीवात्मा जीवनी नवजागृती
 नेत्र वाहती स्मृति मंजुषी तरंग किती उठती॥

२

जन्मोजन्मीचे पुण्य धांवते भक्ति ज्योत फुलते
 दिव्य ज्योत श्री साईचरणी दृष्टिपुढे दिसते॥
 श्रद्धा अंतःकरणी ठेऊनी चरणी लीन होता
 साईकृपेचा वरदहस्त हा राही जणुं फिरता॥
 श्री साईच्या तेजाचा तर घडला साक्षात्कार
 तेच उचलती संसाराचा सारा माझा भार॥
 साईचरणीं जीव हा जडला मिळे मला प्रेरणा
 सातत्याने सदैव लाभो हीच पदी प्रार्थना॥

३

नमितो स्तवितो ध्यातो साई श्रद्धेने अंतरी
 भक्ति सुबुध्दी सुगुण मज द्या प्रार्थितसे श्रीहरी॥
 विघ्ने हरुनी सुकिर्ती यश द्या मजला बलशक्ति
 तव कृपेने सदैव लाभो प्रपंची सुख शांती॥

- श्री. दा. र. दळवी

जे. एन. ३, बिलिंग नं. २३

सेक्टर नं. १०, वाशी, नवी मुंबई— ४०० ७०३



श्री साईबाबांनी रक्षण केले

कै. श्री. वसंत वामन प्रधान

श्री. गणाधीराज को. ऑ. हाऊसिंग

सोसायटी लि., बि. नं. २, ब्लॉक नं. ९२

मिठागर रोड, मुलुंड (पूर्व), मुंबई-४०० ०८९.

१० मे १९८७, रविवार सकाळ, सुट्टीचा दिवस असल्यामुळे सारे घरीच होते. घरचे सर्व व्यवहार सावकाश चालू होते. माझी धाकटी सून सकाळी आंघोळीकरिता बाथरुममध्ये गीझरचे बटन चालू करून पाठमोरी झाली व एका क्षणात मोठा प्रकाश पदून गीझरच्या भोवती आग लागली, ती बाहेर कंपाऊंडमध्ये खेळणाऱ्या मुलांना खिडकीच्या काचांमधून दिसली. माझी सून गोंधळली व ओरडली, कुणीतरी मेन स्वीच बंद केला व पुढील दुर्घटना टळली. जर तिने गीझरचे बटण बंद करण्याचा वा इतरत्र नव्हाला स्पर्श केला असतां तर किंवा बाथरुमचा दरवाजा अगोदर बंद केलेला असता तर काय घडले असते! कल्पनाच करवत नाही. त्या एका क्षणात आम्ही श्री श्री साईबाबांना कळवळ्याची हाक मारली. माझी सून आंघोळ केल्यावर रोज एक श्री साईसत्यरित्राचा अध्याय वाचते. आम्ही सर्वच रोज एक अध्याय वाचतो. गेली नजु वर्षे सतत वापरांत असलेला निर्दोष गीझर एकाएकी कसा बिघडला? व श्रीसाईकृपेमुळेच प्राण वाचले. आमचे नजरेसमोर तो भयानक प्रसंग आहे. श्रीसाईच्या कृपेचा हात विद्युत वाहकतेपेक्षाही जलद कार्य करून दाखविता झाला. श्रीसाईश्रद्धेवर आमचे जीवन व्यतित होत आहे. दुसरी घटना १९८४ डिसेंबर अखेरची आहे. माझ्या वृद्धत्वामुळे आता मला कुणाच्या तरी आधारे शिरडीस जावे लागते. हृदयविकाराने काही प्रमाणात मी आजारी असल्याने सावधगिरीने दैनंदिन व्यवहार करावे लागतात. कवी लेखक अधिवेशनाकरिता मी निघालो होतो. संस्थानच्या आदेशाप्रमाणे मी एक दिवस अगोदर संमेलन पूर्व जावयास हवे होते. परंतु मी माझ्या जावयाच्या रजेच्या सोयीप्रमाणे शिरडीत संस्थेने ठरवून दिलेल्या दिवसापेक्षा एक दिवस आणखी अगोदर दाखल झालो, अर्थात संस्थेच्या नियमाप्रमाणे त्या एका दिवसाकरिता मला राहण्यास जागा मिळणे शक्य नव्हते. (कवी, लेखक यांकरिता राखून ठेविलेली जागा.) मला माझे जावई व मुलगी या समवेत मिळणाऱ्या जागेत त्यांच्याबरोबर जाणे भाग होते. परंतु बेसुमार गर्दीमुळे हॉल संपूर्ण भरला होता. एकही लॉकर शिल्लक नव्हता. मी व माझी नातवंडे हॉलमध्ये संडासाजवळ पाणी सांडलेल्या जागेत जेमतेम आश्रय मिळविला होता, व चिंतातूर अवरथेत निंवारा कसा मिळेल या विवंचनेत होतो. माझ्या जावयाची जागा मिळविण्याकरिता धावपळ व खटपट चालू होती, व सर्वसाक्षी बाबा ते पहात होते. माझे जावई रेल्वेत ऑफिसर असल्यामुळे त्यांना बायको व मुले यांचेकरिता पहिल्या वर्गाचा रेल्वेचा फ्री पास होता. मी व सौभाग्यवती असे आमचे दोघांचे सेकंड क्लासचे दादर नागपूर गाडीचे रिझर्वेशन केले होते. माझी मुलगी, जावई व तीन नातवंडे केवळ माझ्या आग्रहामुळेच पहिल्या वर्गात बसले. लहान मुलांची अकारण



गैरसोय होवू नये व प्रवासाची मौज त्यांना उपभोगिता यावी हा उद्देश. मधूनच गाडी स्टेशनवर थांबल्यावर माझे जावई आमची विचारपूस करीत असत. माझा मोठा मुलगा दादर स्टेशनवर आम्हाला गाडीत बसविण्यास आला होता. गाडी सुटण्यास काही वेळ बाकी होता, म्हणून तो सहज प्लॅटफॉर्मवर फिरत होता, इतक्यांत त्याला कुणीतरी श्रीसाईबाबांचा फोटो भेट दिला व तो फोटो घेवून माझेकडे आला व म्हणाला, आताच मला हा फोटो कुणीतरी दिला, तो तुमच्याबरोबर असू द्या. मित्रहो, मी व माझी वृद्ध पत्नी प्रवास कसा झेपेल या विवंचनेत असताना श्रीसाईबाबा फोटोच्या माध्यमात आमचे बरोबर असणे ही घटनाच रोमांचकारी होती. मला आठवले की, 'जेथे जातो तेथे माझा तू सांगाती, चालविसी हाती धरोनिया,' लगेच मनात आले श्रीच्या सहवासात आता अडचण कसली, जागा रहाण्यास मिळणारच, मी मनाने निश्चित झालो. रात्री नऊ वाजता शिरडीस पोहोचल्यावर सर्व रस्ते भक्तांनी भरलेले, रस्त्यामध्येच अनेक झोपलेले व वर वर्णन केलेली आमची अवस्था. आमची सर्व मंडळी निवान्यासाठी हवालदील झालेली. अशा अवस्थेत आमच्या जावयानी शेवटचा प्रयत्न करून पाहिला. शिरडी संस्थानचे मैनेजर यांना भेटून ते म्हणाले, माझे सासरे हार्ट पेशांट असून ते लेखक कवी आहेत. संमेलनासाठी ते आमचे मुळे एक दिवस अगोदर नियोजीत दिवसापेक्षा येथे आले आहेत, तरी त्यांची काही तरी सोय करा. मैनेजर ताबडतोब म्हणाले, आम्ही त्यांची जांगा त्यांचे नावे राखून ठेविली आहे. भक्तनिवासात तळमजल्यावर जा. ही किल्ली घ्या. त्यांना जिना चढावा लागणार नाही. अशा रितीने निवांत सुस्थीर अवस्थेत श्री साईमाऊलीने आम्हाला नेवून ठेविले. अभिषेक, पूजा यथासांग घडून अतिशय आनंदात आम्ही तेथे पाच दिवस राहिलो. श्री साईबाबांचे ठिकाणी अनन्य श्रद्धा व सबूरी असावी.



श्री. वसंतराव प्रधान साईचरणी विलीन

मुलुंड येथील साईभक्त व साईलीलाचे एक लेखक व कवी श्री. वसंत वामन प्रधान हे १०-९-८७ रोजी संकष्टी चतुर्थीस सायं. ७-४५ वा. वयाच्या ७६ व्या वर्षी हृदयविकाराच्या तीव्र झटक्याने साईचरणी विलीन झाले.

वयाच्या ८ व्या वर्षापासून त्यांनी साईभक्तीला सुरुवात केली. संत दासगणू महाराजांना त्यांनी भक्त केले होते. बाबांच्या अपार भक्तीने त्यांनी लेख व कवितां द्वारे सेवा केली.

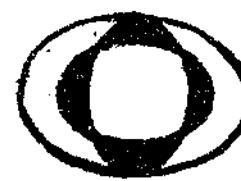
त्यांच्यामागे पत्नी दोन मुलगे, सूना, विवाहीत कन्यका, नातवंडे व असंख्य साईपरिवार आहे.

श्री साई मृतात्म्यास चिरशांती व सद्गती देवो.

साईचरणी प्रार्थना

बाबा, येऊ दे मज ऐसे मरण
दिसू देत मज साईचरण
लागो मज साई दर्शनाचा ध्यास
नसावी मनी अन्य कोणतीही आस
साईच दिसो अवती भवती
ऐसी बाबा करा चमत्कृती
ऐकू यावेत मज साईबोल
गढून जावे मी साईत सखोल
तुटावी रस्व मोह—माया बंधनं
जावे मी साईस पूर्ण शरण
करावे सर्वस्व साईचरणी अर्पण
मुखाने करावे साई नामस्मरण
माझे उरावे ना कोणतेच रूप
व्हावे मी साईशी एकरूप
हीच प्रार्थना साई—चरणी
करितसे मी दिन—रजनी

- कु. नीता मधुकर लिंगरकर
७/२६८, नंद-दीप,
सायन (पश्चिम),
मुंबई- ४०० ०२२.



साई ! साई ! साई !

साई माझी माझली
करविते अमृतपान,
आम्हीच खेळात रमलो
सोङ्गुन तिचे ध्यान !

साई माझा पिता
देतसे जीवना आधार,
आम्हीच भरकटत असतो
सोङ्गुनी त्यांचा हात !

साई माझा बंधू
रक्षिती जीवनास,
आम्हीच शोधीत असतो
राखीसाठी हात !

साई माझी बहीण
करावया गुजगोष्टी
आम्हीच पारी बसतो
निंदीत सगळ्यांसी !

साई माझा राम
भोगलासे वनवास,
आम्हीच इच्छितो मुक्ति
भोगूनी राजविलास !



सौ. प्रतिभा जयकांत दमनिया
५/टी-६७,
सायन हॉस्पिटल स्टाफ क्वार्टर्स,
सायन, मुंबई-४०० ०२२.



श्री साईनाथांची थोर कृपा

- श्री. विश्राम झानू कदम

४२, महात्मा नगर,

सांताकुळ (पूर्व),

मुंबई-४०००५५.

श्री. राजेंद्र भगवान शिंदे हा माझा परमभित्र. याच्या घरी साईबाबांची पहिली ओळख आरतीच्या वेळी मला झाली. त्या वेळेस सन १९६६ याली मी इयत्ता दुसरीत शिकत होतो. दर गुरुवारी संध्याकाळी त्याच्या घरी होणा-या आरतीला मी काहीसा अनियमितपणे हजर राहात असे. आमच्या घरी साईभक्तीचे वातावरण नव्हते. इयत्ता पाचवीत गेल्यावर, आमच्या शाळा बदलल्यामुळे पूर्वीइतके घनिष्ठ संबंध राहिले नाहीत, तसेच गुरुवारच्या आरतीला जाणेसुध्दा बंद पडले. परंतु साईबाबांनी माझ्यासारख्या अजाण बालक भक्तावर आपली कृपादृष्टी कायम ठेवली आहे.

१९ एप्रिल १९७८ रोजी माझी बँक ऑफ बरोडा, सेन्ट्रल ऑफिस, मुंबई येथे कारकून म्हणून भरती झाली. त्या वेळेस माझे शिक्षण फक्त इंटर कॉमर्स (पुणे विद्यापीठ) पर्यंत झाले होते. घरच्या परिस्थितीमुळे नोकरी करणे प्राप्त होते, आणि नोकरी करीतच शिक्षण पूर्ण करीत होतो. सन १९७८ च्या दस-याला साईबाबांनी मला स्वतःकडे पुन्हा एकदा खेचून घेतले. त्याचे असे झाले की, आमच्या कॉलनीतील दहा बारा मित्रांबरोबर शिरडीस बाबांच्या पुण्यतिथी उत्सवासाठी जाण्याचे ठरले. त्याप्रमाणे आम्ही शिरडीस बाबांच्या समाधीचे दर्शन घेऊन आलो. या पुण्यतिथी उत्सवापासून शिरडीस जाण्याचा तो एक अलिखित नियमच बनला. माझा दुसरा जिवलग मित्र श्री. विनायक बाबूराव सोनवणे तसेच श्री. राजेंद्र भगवान शिंदे आणि मी स्वतः असे तिघेजण दरवर्षी श्री साईबाबांच्या पुण्यतिथी उत्सवासाठी नियमाने हजर असतो. ही एक श्री साईनाथांची थोर कृपाच होय.

मी नोकरी करीत असताना बी. कॉम. च्या शेवटच्या वर्षाची परीक्षा सन १९८१ च्या मार्चमध्ये दिली. दादरच्या गणेश ऑकेडमीच्या क्लासला जात होतो. सोबत श्री. अनिल भुसे हा ग्रिण्डलेज बँकेत काम करणारा मित्र होता. तो आणि मी असे दोघे एकत्र अभ्यास करीत असू. परिक्षेच्या निकालाच्या दिवशी असे लक्षात आले की, माझा मित्र पास झाला असून मी नापास झालो आहे. असे होणे केवळ अशक्य होते, कारण माझी श्री साईनाथांवर पूर्ण निष्ठा होती. मी लगेच उत्तरपत्रिकांच्या फेर तपासणीकरिता अर्ज केला. अर्ज करून ४-५ महिने झाले तरी मुंबई विद्यापीठाकडून काहीच प्रत्युत्तर आले नाही. मी पासच आहे ही खबर लवकरात लवकर मिळाली म्हणून मी रोज साईबाबांची प्रार्थना करीत होतो. कारण पदवीधर झाल्यास बँकेत मला

पगारवाढ मिळणार होती, तसेच ऑफिसर म्हणून प्रमोशन टेस्टला बसण्यासाठी मी लायकसुध्दा होणार होतो. नोव्हेंबर मध्ये परीक्षा होणार होती व त्यासाठी अर्ज भरण्याची शेवटची तारीख जवळ आली तरी मुंबई विद्यापीठाकडून काहीच उत्तर आले नाही, म्हणून मी अर्ज भरला. (साईबाबा माझी परिक्षाच घेत होते का?) परंतु अभ्यासात माझे लक्ष्य लागत नव्हते. दरवर्षीप्रमाणे आम्ही पुण्यतिथी उत्सवाला शिरडीस जाऊन आलो. त्यावर्षी पुण्यतिथी गुरुवारी आली होती व त्याच्याच पुढच्या गुरुवारी माझी परीक्षा सुरु होणार होती. परिक्षेच्या आदल्या रात्री माझ्या मित्राचे (श्री. शिंदे) वडील माझ्या घरी आले व परत मला शिरडीस जाण्यासाठी सांगू लागले. (साईबाबा माझी परीक्षा घेत होते का?) कारण त्यांच्या सूनेला इंटरक्हयूचा कॉल आला होता, व तो निरापदेण्यासाठी शिरडीस लगेच जाणे जरुरीचे होते. त्यांची सून घरातील इतर लोकांबरोबर शिरडीस बाबांच्या दर्शनास गेलेली होती. मी दुस—या दिवशी सुरु होणा—या परिक्षेची काळजी न करता शिरडीस रवाना झालो. निरोप पोचता करून बाबांच्या समाधीचे दर्शन घेऊन परतलो. डिसेंबर महिन्यात अखेर साईनाथांना माझी दया आलो. मुंबई विद्यापीठाने कळविले की, उत्तरपत्रिकेच्या फेरतपासणीमध्ये मी पास झालो. या सर्व प्रकारामध्ये बँक ऑफ बडोदा मधील माझी प्रमोशनची एक संधी हुकली होती. परंतु साईबाबांनी माझ्यासाठी काही आगळेच योजले होते.

सन १९८३ मध्ये ‘नाबार्ड’ (राष्ट्रीय कृषि आणि ग्रामीण विकास बँक) मध्ये ऑफिसरच्या थेट भरतीसाठी वर्तमानपत्रात जाहिरात आली होती व त्यानुसार अर्ज केल्यानंतर श्री साईबाबांच्या कृपाशीर्वादाने मी १५.११.१९८४ रोजी गुरुवारी त्या बँकेत सहाय्यक विकास अधिकारी म्हणून कामावर रुजू झालो. सध्या तेथे २ १/२ वर्ष पूर्ण केली आहेत. माझ्या दोन धाकट्या बहिणी असून श्री साईनाथांच्या कृपेने त्यांचे विवाह लवकरात लवकर जुळून येवोत, हीच साईबाबांना माझी आर्त विनंति आहे.

माझ्या आईला आलेले अनुभव:-

१. माझी धाकटी बहीण कुमारी सविता ही सिंडीकेट बँकेत नोकरीला असून तिचे रोज डोके दुखते. त्याकरिता डॉक्टर तपासणी करण्यात आली. आईने साईबाबांच्या फोटोसमोर विनंती केली की, रिपोर्ट नॉर्मल येऊ दो, साईकृपेने रिपोर्ट नॉर्मल आला आहे.
२. अधून मधून माझ्या आईच्या छातीत अतिशय दुखत असे. परंतु त्या ठिकाणी उदी लावल्यावर तिला तात्काळ आराम पडतो.

